8e JAARGANG 4e KWARTAAL 1948

GEREFORMEERD THEOLOGISCH TIJDSCHRIFT

KOK
KAMPEN

Eindredacteur: Prof. Dr F. W. GROSHEIDE
Amsteldijk 85, Amsterdam (Z)

INHOUD:

UITGAVE VAN J. H. KOK N. V. TE KAMPEN

OUDTESTAMENTISCHE SEMASIOLOGIE

DOOR

Dr K. J. CREMER.

Ter inleiding en nadere verklaring van ons onderwerp willen we ons vooraf historisch even oriënteren. De terminus a quo neem ik daarbij in de jaren vlak na de eerste wereldoorlog. Er hebben zich toch sindsdien op het gebied der Oudtestamentische wetenschap merkwaardige verschuivingen voorgedaan, en vooral in de latere en laatste jaren is de nieuwe wegen zoekende activiteit rondom het O. T. — ook door gereformeerde Oudtestamentici met belangstelling gadegeslagen — er niet geringer op geworden.

1. *Wellhausianisme.*

Volledigheidshalve begin ik met even het verschijnsel te memoreren, dat eens door Prof. Dr G. C. Aalders met de zo juist typerende term van „tijkentering" in de Oudtestamentische wetenschap werd aangeduid [1]). Hij refereerde toen over die negatief-critische richting, waaraan vooral de namen-triade „Graf-Kuenen-Wellhausen" onafscheidelijk verbonden is. Tegen het einde der vorige eeuw was deze richting der „bronnensplitsing", speciaal der Pentateuchcritiek, bijna oppermachtig. Een ander triumviraat, dat van Hengstenberg, Hävernick en Keil met hun gevolg, vormde daartegenover een verdwijnend kleine minderheid en dreigde in zijn enkel-maar-conservatieve houding alle terrein te verliezen. Zo scheen de School van Wellhausen met haar evolutionistische constructie tot algehele destructie van alle andere wetenschappelijke beoefening der Oudtestamentische disciplinae te zullen leiden. Totdat, omstreeks de laatste eeuwen, voor het Wellhausianisme na de hoogtelijn van haar opgaan en blinken de dieptelijn

[1]) In zijn *Rede bij de aanvaarding van het hoogleeraarsambt aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, den 28en Mei 1920.* Daarna in druk verschenen, Kampen 1920.

Dit was niet de eerste maal, dat Aalders zich over dit onderwerp uitliet; het had reeds jaren daarvoor zijn belangstelling. Ik verwijs hier naar artt. in dit tijdschrift, jaargang XIV (1913/4) blz. 121—131; XV (1914/5) 4—17; XVIII (1917/8) blz. 49—56, 154—156, 305—326. Voorts in *Bibliotheca Sacra*, Vol. LXXI (1914) blz. 393—405. Cf. ook referaat op Wetensch. Samenkomst, 5 Juli 1916: *Iets over bronnenscheiding in den Pentateuch,* A'dam 1916.

van haar „verzinken" zich projecteerde. Tegen de tastbare resultaten van de inmiddels opgekomen godsdienstwetenschap, van de tekstcritische School, van vernieuwd Septuaginta-onderzoek, van de archaeologische opgravingen e.a. bleek het ideologisch gebouw der negatieve bronnentheorie zich niet meer in zijn vroegere glorie te kunnen handhaven. De tegenstand werd gaandeweg sterker. Wat de in dit jaar overleden prof. Eerdmans reeds in 1908 getuigde: „In dieser Abhandlung [2] . . . sage ich mich los von der kritischen Schule Graf-Kuenen-Wellhausen und bestreite ich die sogenannte neuere Urkundenhypothese überhaupt", vond bij anderen instemming met woord en daad, o.a. in Duitsland bij de predikant Joh. Dahse en in Engeland bij de Joodse rechtsgeleerde Harold M. Wiener. En zo was het keerpunt voor deze Wellhausiaanse Schriftcritiek aangebroken. In 1920 was deze regressieve beweging reeds over brede linie in gestadige werking, gelijk dat door de in genoemd jaar inaugurerende hoogleraar Aalders deskundig is aangetoond.

De daarop volgende jaren hebben Aalders in het gelijk gesteld. In zijn latere publicaties [3] behoefde hij zich niet te herroepen. Bijzonder treffend is wel zijn laatste artikel over deze materie in dit tijdschrift [4], waarin hij studies van Umberto Cassuto, René Dessaud, Rudolph en Dornseiff bespreekt en daarbij concluderen kan, „dat er ten aanzien van het Pentateuch-vraagstuk van een *volslagen omwenteling mag worden gesproken"* [5]. (Curs. van mij, C.).

Misschien vinden sommigen dat „volslagen" te boud gesproken. Dit zou het ook zijn, wanneer Aalders daarmee bedoelde, dat het Wellhausianisme totaal had afgedaan. Er blijven immers, ondanks alles, nog steeds standvastige verdedigers van de Wellhausense hypothesen, gelijk Aalders zelf trouwens ook in zijn artikel daarop de aandacht vestigt [6].

Hier wil ik nog een paar nieuwere feiten aan toevoegen. Zo kwamen me, uit literatuur na de laatste oorlog, nog een tweetal tekenende gevallen onder de ogen. Ten eerste het uitvoerige, groots opgezette werk van R. H. Pfeiffer, de eerste wetenschappelijk-critische amerikaanse

---

[2]) B. D. Eerdmans in het „Vorwort" van zijn *Komposition der Genesis"*, 1908, aangehaald door Aalders in: „De studie van het O. T. in Nederland in den laatsten tijd", art. in *Vox. Theol.*, IV 1 (Oct. 1932) blz. 9.

[3]) Ik noem hier zijn reeds onder noot 2 geciteerd art. in *Vox Theol.*; zijn „Algemeene inleiding op de vijf Boeken der wet" in de *Korte Verklaring*, Genesis I (1933) en zijn „The turn of the tide in Pentateuchal Criticism", art. in *Evang. Quarterly*, Vol. II (1930) blz. 3—13.

[4]) De allerjongste ontwikkelingsfase in de Pentateuch-kritiek, Jaargang XLI (1940) blz. 473—487.

[5]) A. w. blz. 486.

[6]) Wanneer hij nl. op de discussie tussen Eissfeldt, nog een voornaam aanhanger van de „bronnensplitsing", en Rudolph wijst, blz. 480.

„Inleiding" in het O. T. [7]). De auteur van dit boek blijkt nog allerminst de bronnentheorie te hebben afgezworen. Niet alleen verklaart hij, dat in zijn analyses van de Pentateuch „the Graf-Wellhausen hypothesis is adopted as fundamentally sound" [8]), doch hij zet de „splitsing"zelf nog voort door het bestaan van een niet-Israëlietische bron in Genesis te postuleren, die hij als het S-Document aanduidt [9]). (S: Seir).

En dan moet hier nog een tweede feit worden genoemd. Te Cardiff is nl. van 9—12 Sept. 1946 een „Internationale Conferentie van Oudtestamentici" gehouden. Door Prof. S. A. Cook werd daar over de betekenis van Wellhausen voor het O. T. onderzoek gerefereerd. En daarbij kwam Cook tot zijn conclusie, dat ondanks diepgaande critiek op Wellhausens evolutionistisch standpunt, diens literaircritische positie nog steeds stand houdt. „De meningen ter vergadering waren verdeeld, maar het Wellhausianisme bleek nog lang niet ten grave gedaald, zoals ten onzent „optimisten" wel eens onderstellen", aldus Prof. de Boer [10]).

De stille eb — om in de stijl van prof. Aalders' „tijkentering" te spreken — is er dus nog niet, in elk geval niet tot haar laagste stand gekomen. Maar de heftige, vernielende golfslag van de vloed zal denkelijk wel voorgoed tot het verleden behoren. Heel de O. T. wetenschap decreteren doet het Wellhausianisme zeker niet meer.

2. *Theologische Exegese.*

In de tweede plaats wijzen we op een heel andere, haast tegenovergestelde beweging. Een paar typerende uitspraken van vertegenwoordigers dezer richting wil ik voorop laten gaan om duidelijk de koersverandering aan te wijzen. Zo wordt de met de Pentateuchcritiek contrasterende houding openbaar in een uitspraak als deze: „Jetzt aber scheint uns die Zeit gekommen in dem Sammler (de eindredactor van de Pentateuch) den groszen, *von Gott gelehrten Theologen* zu erken-

[7]) *Introduction to the Old Testament,* New York, Revised ed., 1948 (909 blz.). Prof. Vriezen zegt van dit werk: „het mag na Kuenen's *Onderzoek* en Steuernagels *Einleitung* wel de eer hebben het uitvoerigste boek over dit onderwerp te zijn" in: *Bezinning op het O. T.* Jaarber. 10 (1945—'48) van *Ex Oriente Lux, blz. 390.* Cf. W. Baumgartner, *Th. Zeits.* IV (1948) S. 353 f. Vgl. ook Prof. P. A. H. de Boer, „Literatuur over het O. T. uit de Angelsaksische landen, in: *Ned. Theol. Ts.* I 2 (Dec. 1946) blz. 110.

[8]) Pfeiffer, a. w. blz. 141.

[9]) A. w. blz. 159—167. Deze Edomietische bron doet wel denken aan Eissfeldt's L (Laienquelle), maar Pfeiffer wil de zijne daarvan toch onderscheiden hebben. Niet voor het eerst spreekt Pfeiffer over deze S-bron. Reeds in 1930 publiceerde hij een art.: „A non-Israelitic Source of the Book of Genesis" *Z(eitschr.) A(lttestam.) W(issensch.)* N. F. 7, S. 66—73.

[10]) „Berichten" in: *Ned. Th. Ts.,* Jg I (1946/7) blz. 127.

nen, zu dessen Kritik nur ebenbürtige Ausrüsting mit Geist und Vollmacht berechtigen würde, die uns abgeht" [11]). Of in die van een andere theoloog: „Dieser Text (bedoeld is de eindredactie van de Pentateuch) treibet Christum, nicht die Quellen" [12]). De eerste uitspraak is van Hellmut Frey, de tweede van Hans Hellbardt, beide representanten van een richting, welker opkomen wel een terugslag op de vorige mag worden genoemd, de richting nl. der z. g. n. *theologische exegese* [13]).

Het is niet onjuist te zeggen, dat deze richting onder invloed der dialectische theologie ontstaan is als een reactie tegen de eenzijdig literair-critische, godsdiensthistorische en daarmee verbandhoudende phaenomenologische behandeling van de Schrift [14]).

Wat de dialectische theologie betreft: het is bekend, dat Karl Barth geen „abgesagter Feind der historischen Kritik" genoemd wilde worden [15]). „Sie (die Kritik) hat ihr Recht: sie weist hin auf eine Vorbereitung des Verständnisses, die nirgend überflüssung ist" [16]).

Niettemin meent hij ernstige bezwaren tegen haar te moeten inbrengen. Die bezwaren raken echter het meest haar resultáten: het blijven hangen in de literair-critische en philogisch-archaeologische overwegingen, waarbij men niet komt tot het werkelijk verstaan van een Bijbelauteur [17]).

Toch heeft de dialectische theologie van Barth niet zelf de eigenlijke beweging der theologische exegese ingezet. Een medium — als ik het zo noemen mag — heeft daartoe dienst gedaan en wel in de persoon van Wilhelm Vischer, die met zijn epoche-machend boek „Das

[11]) Hellmut Frey, *Das Buch der Anfänge* (Die Botschaft des A. T.) Bd. I 2 Aufl. Stuttgart 1938, S. 98.

[12]) Hans Hellbardt, „Die Auslegung d. A. T. als theol. Disziplin", *Theol. Blätter*, XVI (1937) S. 134.

[13]) Ook spreekt men wel van „pneumatische" exegese, voor ons besef een tautologische term, die eveneens wil aangeven, dat men niet tevreden is met de hist.-crit. exegese. Deze benaming wordt meest met Karl Girgensohn verbonden, zie b.v. J. Ridderbos, „Over de uitlegging der H. S." in *Bijb. Handboek*, Kampen 1935, blz. 375 v. en F. W. Grosheide „Theol. Exegese", art. *G. Th. Ts.* XXXVIII (1937) blz. 5 v., 15 v. Als idee van Girgensohn heeft zich de naam noch de zaak doorgezet. Girgensohn was trouwens geen exegeet, doch godsdienstpsycholoog, de grondlegger der experimenteel-psychologische richting op dat gebied, vgl. zijn hoofdwerk: *Der seelische Aufbau des religiösen Erlebens*, 2. Aufl. 1930, ruim 900 blz. Over pneumatische exegese schreef hij slechts een brochuretje: *Die Inspiration der H. Schrift*, Dresden 1925, welks thema hij later noch theoretisch noch practisch verder heeft ontwikkeld.

[14]) W. J. de Wilde, *Het probleem van het O. T. in verband met de verkondiging van den Christus Jezus*, Nijkerk [1938] blz. 10. H. Stephan, *Gesch. d. ev. Theol.* 1938, S. 307.

[15]) *Römerbrief*, 1933, Vorwort S. X.

[16]) A. w., S. V.

[17]) G. C. Berkouwer, *Het probleem der Schriftcritiek*, Kampen [1938] blz. 28 v.v. — Soortgelijk standpunt bij Brunner, Berkouwer, a. w., blz. 35 v. en Thurneysen, blz. 37 v.

Christuszeugnis des Alten Testaments" [18]) rumor in casa exegeticorum bracht. Wat een reeks offensieven is, vooral in de jaren 1934—1940, tegen hem geopend. Vischer geleek wel de „gesprenkelde vogel" uit Jer. 12 : 9: al de (roof)vogelen waren rondom tegen hem.

Het is niet onze bedoeling de reeks van opgesomde bezwaren hier de revue te laten passeren [19]). Het gaat er ons hier om alleen even op Vischer c.s. te wijzen, omdat hun optreden tot vernieuwde belangstelling voor de bestudering, speciaal van het O. T., geprikkeld heeft. Veel jongere theologen vooral zijn er door beïnvloed, inzonderheid zij, die in de practijk moeite hadden met de brug te slaan tussen de gangbare wetenschappelijke commentaren naar de prediking voor de gemeente. Er werd weer gesproken van de goddelijke „Botschaft des Alten Testaments" [20]).

Natuurlijk bleven de gebreken der nieuwere richting bij het theologisch-exegetisch experimenteren niet uit. Duidelijk ziet men hier de „Pendelbewegung" van actie en reactie. De gespannenheid tussen literair-historische en theologische exegese verloopt bij niet weinig auteurs in een negeren van de resultaten der historische wetenschap [21]). En bij Vischer zelf, vooral bij Hans Hellbardt, die diens gedachten het meest consequent toepast [22]), ligt de weg naar de allegorese wijd open [23]). Ook de Allegoristiek, moet Harnack eens gezegd hebben, kan bergen verzetten.

Ondanks de bezwaren kunnen we de waardering hebben voor deze richting. Niet alleen in haar negativiteit ten opzichte der historisch-critische exegese, doch ook positief. Als zodanig heeft ze dit goede, dat ze enkele cardinale vragen als: de verhouding van O. en N. Testament, van belofte en vervulling, van het christologisch principe der exegese, en het nadruk leggen op het geloof als voorwaarde voor rechte exegese — om niet meer te noemen — weer met fris geluid aan de orde heeft gesteld en ook ons daardoor tot nadere bezinning geroepen. Het waren voor onze kring wel geen hagelnieuwe problemen,

---

[18]) Deel I, *Das Gesetz,* 1934 (1936 3de dr.) II *Die früheren Propheten,* 1942.

[19]) Zie hiervoor W. J. de Wilde, a. w., blz. 10 v.v. en A. R. Hulst, *Hoe moeten wij het O. T. uitleggen?* Wageningen, 1941, blz 33 v.v. In het laatste werk bovendien de chronologisch geordende literatuurlijst van geschriften over deze materie, verschenen in de jaren 1934—1940, zie blz. 45—48. Meer beknopt en verwijzend, met goede critische opmerkingen. B. Holwerda, *De Heilshistorie in de prediking, G. Th. Ts.* XLIII (1942) blz. 383 v.v.

[20]) De titel van een Duitsche Schriftuitlegging naar theol.-exeg. methode, uitg. door de Calwer Verlagsverein. Stuttgart, 1938—... Door de oorlog is het aantal verschenen delen tot 8 beperkt gebleven.

[21]) Cf. W. en H. Möller, *Bibl. Theol. des A. T. in heilsgesch. Entwicklung,* Zwickau [1938], S. 14.

[22]) Hulst, a. d., blz. 41, 57 v.

[23]) Men denke aan Vischer's verklaring van het brood en de wijn, die Melchizedek aan Abram geeft, *Christuszeugnis,* I, S. 164.

maar toch hebben ze meegewerkt om ons te bevestigen in onze overtuiging, dat góéde theologische exegese alleen dáár geboden kan worden waar de inspiratie der Heilige Schrift onvoorwaardelijk wordt aanvaard en dat tegelijk nauwgezette grammatisch-historische exegese en een ernstig onderzoek van de betekenis der woorden als noodzakelijke grondslag en onderbouw vereiste is [24]. Of, zo deze voorstelling nog een schijn van dualisme zou kunnen wekken, alsof er ná de literair-historische nog een theologische verklaring zou moeten worden toegevoegd, kunnen we het ook zo zeggen: „de theologische exegese kome niet ná de literaire, doch het is éénzelfde Schriftuitlegging, die beide kwaliteiten in zich verenigt" [25]. In deze gereformeerde zin is het o. i. niet bepaald nódig, wijl tautologisch, om van theológische exegese te spreken [26]. En deze gereforméérde zin willen wij steeds voor ogen houden, als we straks de O. T. semasiologie in ogenschouw gaan nemen en daarover ons oordeel laten gaan.

3. *De Masoretische tekst.*

Alvorens dat te doen, hebben we eerst nog op een derde verschijnsel der laatste jaren te wijzen, dat ook een zekere wending op het gebied der O. T. wetenschap betekent en voor de geref. beoefening daarvan niet zonder belang moet worden geacht. Ik bedoel de tegenwoor-

---

[24]) F. W. Grossheide, *Theol. exegese*, blz. 17 v.

[25]) J. Ridderbos, *Bijb. Handboek*, I, blz. 383.

Of en in hoeverre de z.g.n. heilshistorische exegese, die in de Geref. Kerken voor de laatste oorlog nog al discussies uitlokte, door de gesignaleerde Duitse theologie gestimuleerd kan zijn, is een vraag, die we hier niet behoeven te onderzoeken. Het debat hierover heeft zeker nog geen eindpunt, doch slechts een rustpunt, een pauze, bereikt. Mijn indruk is, dat in onze kringen de „heilshistorische gedachte" niet zo heel sterk leeft en werkt. Het zou geen winst betekenen, als we de principiëel juiste gedachten er in, reeds door Kuyper in zijn *Encyclopaedie* (III, par. 17 v.v.) bepleit, niet opzettelijk in onze exegetische studies zouden betrekken.

Aan de Hogeschool der Geref. Kerken (art. 31) wordt dit terrein zeker niet verder braak gelaten. Het is me na herhaalde poging niet gelukt de gestencilde collegedictaten over deze materie onder de ogen te krijgen. Prof. Holwerda stelt ze niet, zoals Prof. Schilder de zijne (buiten verantwoordelijkheid voor de inhoud), in wijder kring dan die der studenten beschikbaar. Holwerda's inaugurele rede *„De Priester-Koning in het O. T.,"* Terneuzen 1946, wijst echter wel duidelijk in de richting der openbaringsgeschiedenis. Voorts wordt, volgens de laatste studenten-almanak, zijn „Heilshistorische Prediking" in *G. T. T.* XLIII (1942), oorspronkelijk een referaat op de Geref. Predikantenvergadering te Utrecht, als verplichte studiestof voorgeschreven.

[26]) We kunnen het Prof. Miskotte toestemmen: „Het zou beter zijn te spreken van *exegese tout court*, ware het niet, dat onder exegese in feite doorgaans nog steeds een historisch-philologisch onderzoek verstaan wordt, dat opzettelijk afziet van de eenheid van Oud en Nieuw Testament, en als anderzijds niet het gevaar dreigde, dat de verruiming of verdieping van de taak, als „pneumatische" uitlegging opgevat, tot fantastische en cerebrale willekeur zal leiden." K. M. Miskotte, „De prediking van het O. T." in: *Handboek voor de prediking*, A'dam 1948, I, blz. 375.

dige houding tegenover, meer bepaald de *positieve* waardering van de M(asoretische) T(ekst).

Over de Hebreeuwse Bijbeltekst, ons overgeleverd door een „School" van Joodse geleerden in Tiberias, uit de 7de tot 9de eeuw n. Chr., is in de loop der jaren lang niet gelijk en eenstemmig gedacht.

Veel exegeten van de Wellhausiaanse richting hebben dikwijls hun gering vertrouwen in de M. T. gedemonstreerd. Het wantrouwen, waarmee men in die tijd zich gewoonlijk tegen àlle traditie stelde, zal daartoe niet weinig hebben bijgedragen. Dat de M. T. „stark verderbt und durchweg unzulässig" [27]) was, scheen algemeen een principe, waarvan men stilzwijgend uitging. En dus werd er maar raak gecorrigeerd en geconjiceerd. „Konjekturen und Emendationen werden einfach mit dem stolzen „Ich lese" oder im Apparat mit einem apodiktischen l(egendum) eingeführt" [28]). En bijna een halve eeuw eerder sprak Dr A. Kuyper reeds veroordelend van „jacht op emendaties" [29]), van „conjectur-hascherei" als louter speling van het vernuft; en had hij het over jonge mannen, die reeds bij hun promotie met eigen gevonden conjecturen op de H. S. losgingen [30]).

Een sterk sprekend voorbeeld van de waarheid van dergelijke uitspraken vinden wij in de z.g.n. Leidse Vertaling [31]). Men behoeft hiervan de „Voorrede", de „Algemeene Inleiding" of de aantekeningen maar in te zien, of duidelijk blijkt daaruit, hóé wantrouwend de Leidse vertalers tegenover de zuiverheid van de Hebr. grondtekst stonden. Volgens hen gingen de overschrijvers der Israëlietische geschriften „zeer slordig te werk, sloegen nu eens letters, woorden, soms gehele regels over, herhaalden dan weer geheel of gedeeltelijk het geschrevene" [32]). Veel vergissingen en willekeurige veranderingen bedierven zo, naar hun oordeel, de tekst. Op grond van dit vooroordeel veroorloofden het zich nu de Leidse translatoren heel vrijmoedig om een vloed van emendaties aan te brengen, veel varianten van versiones antiquae over te nemen en op die manier geducht in de tekst in te grijpen, zich het air daarbij gevend beter Hebreeuws te kennen dan de Masoreten zelf. Hun optreden doet me denken aan wat ik bij Nyberg las van de Hol-

---

[27]) H. S. Nyberg, *Alttest. Textkritik und das Problem der Textkritik*, het voorgedeelte van zijn *Studien zum Hoseabuche*, Uppsala, 1935, S. 6.

[28]) A. w., S. 5.

[29]) A. Kuyper, *Encyclopaedie d. H. Godgeleerdheid*, A'dam 1894, III, blz. 69.

[30]) A. w., bl. 72. Zie ook: A. Noordtzij in *Bijb. Handboek* I, blz. 323; G. Ch. Aalders over „Conjecturale critiek" in *Chr. Enc.* (Kampen) I, blz. 500; F. W. Grosheide, *Hermeneutiek t. d. van de bestudeering van het N. T.*, A'dam, blz. 179.

[31]) Door A. Kuenen, I. Hooykaas, W. H. Kosters en H. Oort. Door laatstgenoemde voor de pers bewerkt. Leiden, 1899—1901.

[32]) A. w., Algemeene Inleiding, blz. 4.

landse philologen uit de 17de eeuw, die, daar zij zelf handige latijnse poëten waren, „gar keine Schwerigkeit hatten glattere Verse und elegantere Wendungen als die überlieferte in den römischen Dichtwerke" (van Horatius zelfs) aan te brengen [33]).

Ten opzichte van deze mentaliteit is heden ten dage echter een opmerkelijke en verheugende ommekeer ingetreden, speciaal in de kringen dergenen, die niet de leer der inspiratio verbalis belijden. Waar dat wel het geval is en was, is steeds de vereiste eerbied voor de overgeleverde Hebr. grondtekst betoond. Deze eerbied bestond ook reeds bij de Statenvertalers. Een der voorgeschreven hoofdregels bij hun vertaling luidde immers: „dat men altijd zorgvuldig bij den oorspronkelijken tekst zou blijven" [34]). En al is het gebruik der conjecturale critiek onder ons niet principiëel veroordeeld, toch staan b.v. al de medewerkers van de „Korte Verklaring" op het standpunt, dat tot dit correctiemiddel alleen dan de toevlucht mag genomen worden als de tekstgetuigen ons in de steek laten [35]).

Ten onzent is alzo niet van een wending tegenover de M. T. te spreken. Ik heb echter het oog op wat bij niet gereformeerde exegeten valt waar te nemen. Bij Oudtestamentici als Joh. de Groot en Vriezen komen uitspraken voor, die alle hun waardering voor de M. T. bewijzen [36]). Inzonderheid wil ik u wijzen op de volgende drie gevallen.

Ten eerste, op wat de Leidse hoogleraar B. D. Eerdmans in de laatste tijd van zijn leven afkeurend schreef over de talloze emendaties, die worden aanbevolen op geen andere grond dan die van de verbeelding der commentatoren. Met het oog op die correctie-zucht

---

[33]) Nyberg, a. w., S. 1.

[34]) Zie inleidend gedeelte in de Staten-Bijbel, uitg. Kampen, 2de dr., blz. 11.

[35]) Wat Prof. Grosheide schrijft in zijn „Hermeneutiek", blz. 181 vv. over de eisen, die te stellen zijn aan een goede conjectuur, is ook voor de O. T. tekstcritiek van betekenis.

[36]) B.v. De Groot in 1937: „Wat die (de tijd der Statenvertaling) te veel had aan vertrouwen in den overgeleverden tekst, hebben vele Oudtestamentische tekstcritici van den tegenwoordigen tijd te weinig. De ons overgeleverde Hebreeuwsche tekst is beter dan men nu veelal gelieft aan te nemen, en mag, ook in twijfelachtige gevallen, niet te snel ten gunste van de Grieksche of eenige andere oude vertaling worden losgelaten; hij staat dichter bij den oertekst dan men in de laatste honderd jaar wel aannam." De Statenvertaling, 1637—1937, Haarlem, 1937, blz. 98 v. — In 1939 *(Nw Th. Stud.* XXII): „Wij moeten den masoretischen tekst zien als een buitengewoon gecompliceerde grootheid en in de meeste gevallen principiëel afzien van elke „reiniging" van de tekst," blz. 154, cf. 153. — *Vriezen:* „Eerst langzamerhand heeft men door nauwkeurige studie der verschillende teksten de waarde van de overlevering leren begrijpen"... „Uit deze onderzoekingen mag o.i. vaststaan, dat de meest authentieke tekst, die wij hebben, die van de Masora is, al is ook wel eens de LXX of een der andere vertalingen als tekst verkieslijk." *Oud-Israëlietische Geschriften,* Den Haag 1948, blz. 86. Zie ook Brongers in *Bibl. Orient.* II (1945) blz. 45 en Ch. L. Feinberg in *Bibl. Sacra,* vol. 105 (1948) blz. 55.

noemde Eerdmans zijn in 1942 verschenen Psalmstudiën [37]): „Essays *on massoretic* Psalms", (curs. van mij, C.), met deze formulering zijn conservatieve houding tegenover de Hebr. grondtekst uitdrukkend. Niet, dat hij die tekst voor absoluut feilloos houdt en a priori elke emendatie verwerpt, „but we should call to mind that the Old Testament contains many contradictory [38]) elements and that its text therefore deserves more confidence than is shown to it by some commentators" [39]). Dat is duidelijke taal.

Niet minder onomwonden spreekt Prof. Dr M. A. Beek, vrijzinnig hoogleraar in het O. T. aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam, zich uit. Hij gewaagt van een nieuw inzicht in de waardering van de M. T. en acht dit van zo diepgaande invloed, dat hij — daarbij speciaal denkend aan de gemeenschappelijke Bijbelvertaling van het N. B. G. — durft te spreken van „het providentiëel raakpunt van twee wegen, de weg dergenen, die tot conservatisme neigen krachtens hun kerkelijk standpunt en de weg van de critische wetenschap, die onder de dwang van feiten genoodzaakt is hetzelfde positieve standpunt in te nemen tegenover de M. T." [40]).

Dit betekent naar zijn oordeel, dat het tijdperk der emendaties voorbij is en dat de varianten der vertalingen een ander belang hebben gekregen. Hij schroomt dan ook niet te zeggen, dat de vertaling zowel als de aantekeningen der Leidse Vertaling op verouderd wetenschappelijk standpunt staan en dat het te betreuren is, dat deze uitgave te vroeg verscheen [41]).

En dan wijs ik nog op een uitspraak van de „Internationale Conferentie van Bijbelvertalers", het vorige jaar te Zeist gehouden.

Ter inleiding op de te bespreken vraag, welke tekst bij de vertaling van het O. T. diende te worden gebruikt, behandelde Canon N. D. Coleman de met het gebruik van de tegenwoordige M. T. samenhangende problemen. Naar zijn mening kan men bij moeilijkheden in de M. T. hulp zoeken bij de LXX, „but it is only honest tot give

---

[37]) B. D. Eerdmans in: *Oudtestamentische Studiën*, uitg. door Prof. P. A. H. de Boer, Dl I, afl. 2, 3. Leiden 1942.

[38]) Uit dit „contradictory" blijkt wel duidelijk, dat een veranderde en conservatief geworden houding tegenover de M. T. met een nog onveranderde vrijzinnige Schriftbeschouwing gepaard kan gaan.

[39]) Eerdmans, a. w., *Preface* S. VI. Cf. zijn in 1947 verschenen: The *Hebrew Book of Psalms;* met welke titel hij „means to express that the translations intend to render the Psalms as handed down to us *in the Masoretic Text.*" (Curs. van mij, C.). *Oudtestamentische Studiën*, uitg. P. A. H. de Boer, Dl IV. *Preface*, S. VII.

[40]) M. A. Beek, „Noodzakelijkheid en mogelijkheid van een nieuwe vertaling van het O. T., *Theol. en Praktijk*, VIII (1938) blz. 70.

[41]) Beek, *De betekenis van het O. T. voor deze tijd*, Zeist 1947. blz. 62.

primary consideration to the Hebrew" [42]). In de daarop volgende discussie werd door Prof. G. Ch. Aalders nog terecht opgemerkt, dat het onmogelijk was om te zeggen, welke tekst men in alle situaties volgen moest, doch ook hij was van gevoelen, „that the translators should follow the Masoretic text whenever possible" [43]). In deze geest werd dan ook de conclusie getrokken.

Uit het hier gereleveerde blijkt wel zoveel, dat we gerust van een opvallende wending naar de positieve waardering van de Hebr. grondtekst mogen spreken. Natuurlijk wordt na 1937 met die grondtekst bedoeld de tegenwoordige wetenschappelijke uitgave van Kittels „Biblia Hebraica" ed. tertia, waaraan vooral de naam, het leven en de arbeid van J. P. Kahle verbonden zullen blijven [44]).

Het is een respectabel resultaat van jaren lang en nauwgezet handschriftenonderzoek, dat in deze uitgave geboden wordt en zeker niet in geringe mate tot genoemde wending zal hebben bijgedragen, al willen we andere factoren hierbij niet over het hoofd zien. Maar het feit der ommekeer zelf is het memoreren alleszins waard, ook zoals het in de Nieuwe Vertaling van het O. T. zijn verheugend resultaat reeds gedeeltelijk gaf te zien [45]).

4. *De Semasiologie in het algemeen.*

Het waren drie forse treden, die wij tot hier over het werkterrein der O. T.ische wetenschap maakten. Met de laatste stap zijn we feitelijk metéén geheel in de buurt van ons eigenlijke onderwerp gekomen. We hebben ons nu maar even van het meer formele, de Bijbeltekst betreffende, tot het meer materiële te wenden en we zijn medias in res der Semasiologie aangeland. Van de manuscripten der woorden richten we ons nu tot de woorden der manuscripten, want de Semasiologie heeft met woordonderzoek te maken.

Laten we ons eerst van „diesen jüngsten Zweig der Sprachwissenschaft" [46]) enig begrip trachten te vormen.

---

[42]) [Verslag van de] International Conference of Bible Translators, 16—22 Oct. 1947, Woudschoten, Zeist 1948, blz. 8 f.

[43]) A. w., blz. 9. Hier herkennen we Aalders' standpunt, zoals hij dat meermalen in zijn werken beschreven heeft, zie o. a. zijn *Korte Verklaring, Jeremia* I, blz. XXIX.

[44]) Zie over deze „Kittel tertia", behalve de „Prolegomena" daarin, de uitstekende uiteenzetting van Martin Noth in zijn: *Die Welt des A. T. Einführung in die Grenzgebiete der alttest.* Wissenschaft, Berlin 1940, S. 200 vv. Kahle zelf schreef over de tekstgeschiedenis, speciaal de uitgave en vertaling van de O. T. tekst: *The Cairo Geniza*, London 1947.

[45]) Ik denk hier aan de separate uitgave *Poëtische Boeken van het O. T. in de nieuwe vertaling*, Amsterdam 1948.

[46]) Albert Waag, *Bedeutungsentwicklung unseres Wortschatzes, ein Blick in das Seelenleben der Wörter*, Lahr i. B. 5. Aufl. 1926, S. 3.

Gewoonlijk wordt onder Semasiologie zoiets als „leer (of ook onderzoek) van de betekenis der woorden" verstaan. Juister is het misschien met Palache te spreken van „het onderzoek naar de *ontwikkeling* van de betekenis der woorden [47]) (curs. van mij, C.). Het moment der te constateren betekenis-evolutie moet tenminste niet worden verwaarloosd. Want een woord heeft dikwijls niet in alle stadia van zijn gebruik dezelfde zin, men denke slechts aan het woord „slecht" uit Ps. 19 : 4 (berijmd), dat vroeger „effen, vlak, eenvoudig, ongeleerd" betekende, maar tegenwoordig doorgaans in malam partem gebezigd wordt. Ook dergelijke betekenis*veranderingen* zijn niet het minst object van semantische studie. Wel raakt de semasiologie door dit historisch moment een sector der *etymologie*, d.i. de wetenschap, die de oorsprong en afleiding der woorden onderzoekt. Doch terwijl deze laatste meer op de woord*vorm* is gericht [48]), gaat het de semasiologie om de inhoud, de betekenis en de mogelijke verandering of nuancering daarvan.

Natuurlijk betekent deze begrenzing geen afscheidingslinie tussen beide linguistische wetenschapstakken. De semasiologie maakt maar al te graag gebruik van de resultaten der etymologie, maar zij zelf gaat daar allerminst in op; zij blijft bij het enkele, losse woord niet staan, zij is *betekenis*leer.

Maar ook hierbij moeten wij een noodzakelijke onderscheiding in het oog vatten. Zeker, een woord be-„tekent" iets, het woord drukt iets door het teken van klank of letterschrift uit, het is teken voor een zaak, een gedachte, of een gevoel [49]). Doch de term „betekenis", „de

---

[47]) J. L. Palache, *Over de betekenisverandering der woorden in het Hebreeuwsch (Semietisch) en andere talen.* Een vergelijkende studie. A'dam 1939, blz. 2.

Er wordt door sommigen nog een vaag onderscheid tussen Semantiek en Semasiologie gemaakt. De laatste zou dan een jongere tak van de eerste zijn. In de verschillende boeken over deze materie worden beide namen promiscue voor dezelfde zaak gebruikt.

Etymologisch is hier geen onderscheid af te lezen: beide zijn afgeleid van σημαίνω (door een zicht- of hoorbaar teken te kennen geven) zegt De Vooys en voegt er aan toe: „de term semasiologie is afkomstig uit de kring van klassieke filologen; de term semantiek (naar analogie van fonetiek) is door Bréal ingevoerd." *Inl. tot de studie van de woordbeteekenis*, Groningen 1938, blz. 7. — Misschien is de vorming van semasiologie aldus te verklaren: σῆμα, stam σηματ. De tau van het stamwoord gaat vóór ia (io) gewoonlijk over in sigma, zie J. Woltjer, *Grieksche grammatica*, § 323, noot 1. Alzo semasiologie. Als analoog geval zou ik willen wijzen op ἀθάνατος, stam αθανατ, derivatum ἀθανασία. Zekerheid kan ik hier echter, ook na raadpleging van enkele classici, niet krijgen.

[48]) Cf. de bepaling van T. Terwey: „De etymologie leert de wijze kennen, waarop de woorden zijn en worden gevormd." *Nederl. Spraakkunst*, 14de druk, herzien door M. Mieras, Groningen 1907, blz. 141.

[49]) C. G. N. de Vooys, *Nederl. Spraakkunst*, met medewerking van M. Schönfeld, Groningen 1947, blz. 241.

nachtmerrie van de taalwetenschap" genoemd [50]), heeft, op woorden toegepast, minstens tweeërlei zin en bij één daarvan is de semasiologie speciaal geïnteresseerd. Welke dat dan is?

Laat ik het eerst — om de zaak ook door de tegenstelling te verduidelijken — negatief zeggen. De semasiologische betekenis vindt men *niet* door enkel een woordenboek op te slaan, wat de meest gevolgde methode is om een niet recht begrepen woord in een tekst of stuk literatuur te verstaan. Want de *lexicologische* betekenis geeft ons niet meer en kàn niet meer geven dan een abstractie uit een reeks meer of minder geschakeerde betekenissen, die een woord in het concrete gebruik in tal van gevallen hebben kan [51]).

De semasiologie evenwel wil de betekenis van een woord niet primair langs lexicologische weg leren kennen. Zij gaat heel bewust uit van het vooral in de nieuwere tijd weer veldwinnend inzicht, dat een woord geen zelfstandige taal-eenheid is, maar dat het, voor vaststelling van zijn betekenis allereerst als onderdeel van een *zin* moet worden gezien [52]). Met opzet spreek ik hier van „wéér veldwinnend inzicht" aangezien het geen geheel nieuw standpunt is, doch enkele tientallen jaren geleden reeds zo door Prof. Dr J. Woltjer werd verdedigd. Hoor maar wat hij zegt: „Wat dus de grammatica en het woordenboek onder *woord* verstaan, is niet het woord in zijn eersten en eigenlijken zin" [53]). Veel te lang heeft men, vindt Woltjer, door de grammatica misleid, de mening gekoesterd, dat de rede uit zinnen, de zinnen uit woorden, het woord uit letters wordt opgebouwd [54]). Op grond van die z. i. totaal verkeerde visie zag men een woord primair als rededeel, terwijl een woord allereerst moet gezien in zinsverband [55]). „*In den zin* krijgt het zijn feitelijke betekenis", zo horen we een nieuwere taalgeleerde het soortgelijk bepleiten, „en die feitelijke betekenis is ten dele afhankelijk van het (de) woord(en), waarmee het tot groep is verbonden, ten dele van de *zins*betekenis, d. w. z. van de gedachte of het gevoel, die in die zin in een bepaalde „sfeer" zijn

[50]) Anton Reichling, „De Taal: haar weten en haar wezen," art. in *E(erste) N(ederlandse) S(ystematisch) I(ngerichte) E(ncyclopaedie)*, II, A'dam 1947, blz. 41.

[51]) Cf. De Vooys, a. w., blz. 238.

[52]) Cf. G. S. Overdiep en G. A. van Es, *Beknopte Stilistische grammatica van het Nederlands*, 4de dr., 1941, blz. 33.

[53]) J. Woltjer, *Verzamelde redevoeringen en verhandelingen*. A'dam 1931, blz. 105.

[54]) A. w., blz. 102.

[55]) Woltjer verwijst op zijn beurt weer naar Sayce en Fick, die een kleine veertig jaar voor hem reeds met kracht de mening uitspraken, dat de taal begint met de zin, niet met het geïsoleerde woord, een mening, waar niemand toen aan wilde. Eerst Wundt deed in zijn *Völkerpsychologie*, omstreeks 1900, de mening van Sayce en Fick zegevieren, a. w. blz. 106.

uitgedrukt [56]). Voor een dergelijke beschouwing treedt de semasiologie in het krijt.

Op deze wijze te werk gaande, bedoelt zij ons de taal te doen zien als een spiegel van allerlei pscyhologische en cultuurhistorische processen, die zich bij de verschillende groepen der mensen en bij verschillende volken soms gelijk, soms heel anders, naar gelang van de aard, levensomstandigheden en opvattingen dier groepen en volken, afspelen [57]).

Derhalve wordt in de semasiologie van elk woord vastgesteld, *welke* betekenis het in allerlei woordverbanden en zinnen kan hebben, vergeleken met de etymologische. De meting en taxering der *syntactische* betekenissen der woorden is haar hoofdbedoeling [58]).

Het kan niet worden ontkend, dat, wanneer dit doel bewust methodisch voor ogen wordt gehouden, men een belangrijke weg zich gewezen ziet om een of andere literaire tekst (om van het gesproken woord hier maar te zwijgen) precieser te kunnen verstaan, of eventueel te vertalen. In het algemeen kan van verstáán worden gesproken, wanneer de lezer hetzèlfde uit het woord in de zin begrijpt als de schrijver met dat woord in de zin bedoelt. Maar aan de overeenstemming tussen de bedoelde en de begrepen betekenis kan zo gemakkelijk een of ander ontbreken. Dat is bij contemporaine schrijvers en lezers reeds het geval en die mogelijkheid wordt groter naarmate de afstand in tijd zich verlengt. Als vijftig jaar na de verschijning van Hildebrands Camera Obscura reeds een verklaring van allerlei verouderde of in betekenis gewijzigde woorden nodig werd geoordeeld, wat kansen van misverstaan of niet meer nauwkeurig verstaan loopt dan hij, die auteurs van vele eeuwen terug bestudeert, dus ook die van de Bijbeltekst? Daarom hebben we alle middelen dankbaar aan te grijpen, die ons het nauwkeuriger, dieper, rijker verstaan mogelijk en de kansen op misverstaan geringer maken kunnen. En als naast andere, ook de semasiologie daartoe helpen kan, hebben wij haar te toetsen en na te gaan, wat hulp ze ons bieden kan.

5. *Oudtestamentici over de Semasiologie.*

Er zijn de laatste tijd telkens stemmen van aanbeveling voor deze semasiologische methode bij de O. T.ische exegeten vernomen. Ik denk b.v. aan Prof. Vriezen, die in zijn geschriften meer dan eens het pleit voert voor het semantisch woordonderzoek. Hij vindt deze studie van

---

56) Cf. G. S. Overdiep, *Stilistische grammatica*, Zwolle 1937, blz. 169.
57) Palache, a. w., blz. 2.
58) Overdiep, a. w., blz. 170.

het woordbegrip verre van gemakkelijk, maar niettemin zeer lonend. „Wanneer het Hebreeuws zo wordt doorvorst, is het verre van een dorre grammaticale taalstudie, waartoe men zich meestal beperkt, maar dan is deze taalstudie boeiend. De taal wordt zo tot een spiegel van de volksziel" [59]). Daarom wil hij, dat men bereid moet zijn de woorden van een tekst *in hun gebruik* te onderzoeken. En bedoelt daarmee dan, dat men niet volstaan kan met het woordenboek van Genesis op te slaan, en dan de betekenis van de daarbij genoteerde tekst over te nemen, maar men zal zelf, met een concordantie (Buxtorf of Mandelkern) gewapend, de teksten moeten opslaan, waarin een bepaald woord voorkomt. In ander verband drukt hij zich aldus uit: „Het op zijn juiste gevoelswaarde en begrip terugbrengen van bepaalde woorden, die in Israël telkens weer worden gebruikt, is het grote probleem van het O. T." [60]).

Soortgelijk spreekt de dit jaar opgetreden Utrechtse hoogleraar Hulst zich uit. „Het is", zo schrijft hij in 1939, „van het grootste belang de betekenis van een en hetzelfde woord na te gaan in de verschillende tijdperken van de Israëlietische literatuurgeschiedenis" [61]).

Hij constateert, dat men de laatste jaren in die richting meer werkzaam is en verwacht van dergelijke onderzoekingen nog veel goeds voor de Oudtestamentische wetenschap. Wanneer men dan in 1941 zijn bekende boek over de wijze van uitlegging van het O. T. [62]) leest, maar daarin over semasiologie en wat daarop lijkt geen enkel woord ontmoet, zou men kunnen denken, dat 's schrijvers uitspraak van twee jaar tevoren slechts een vluchtige klank, een spontane, maar kortstondige gedachte is geweest. Dat dit evenwel niet het geval was, blijkt wel ten duidelijkste bij zijn inauguratie, begin dezes jaars. Hij komt daarin met versterkte nadruk op de betekenis van het semasiologisch onderzoek terug en constateert niet zonder vreugde, dat men bezig is de grote achterstand, die tien jaar terug door Palache werd aangewezen [63]), in te halen door toenemende belangstelling voor het onderzoek naar de ontwikkeling van de betekenis der woorden blijkens het welsprekend getuigenis van verschillende publicaties [64]).

---

[59]) Th. C. Vriezen, Inleiding. Het Oude Testament, in: *Inleiding tot de Theologische Studie*, Groningen 1946, blz. 17.

[60]) Vriezen, „De huidige stand der Oudtestamentische wetenschap," art. in: *Vox Theol.* XVIII, 1 (Oct. 1947) blz. 20. Hij noemt daar begrippen als חֶסֶד, בְּרִית, נֶפֶשׁ, רוּחַ, אֱלֹהִים

[61]) A. R. Hulst, „Het woord קָהָל in Deuteronomium," *N. Th. St.* XXII (1939) blz. 158.

[63]) Hulst, *Hoe moeten wij het O. T. uitleggen?* Wageningen 1941.

[64]) Hulst, *Belijden en loven.* Opmerkingen over de betekenis van het woord toda in het O. T. Nijkerk 1948, blz. 23.

In dezelfde geest uitte, nog kort geleden, Prof. Beek van Amsterdam zich in een artikel, waarin hij o. a. zijn instemming met Hulst's opvatting betuigt en ook speciale aandacht vraagt voor de betekenis der woorden naar de regel „verba valent usu". Ook naar zijn mening geven noch de etymologie noch de vergelijkende taalwetenschap, afzonderlijk of tezamen, uitsluitsel over de zin van een woord, omdat men langs die wegen niet voldoende oog heeft voor de fijne schakeringen ervan. „תּוֹרָה is niet steeds wet, een מֶלֶךְ is niet steeds een koning, een מִדְבָּר dikwijls niet, wat wij onder een woestijn verstaan" [65]). En interessant is het van hem als „ingewijde" te vernemen, dat deze kwestie van het speciale woordonderzoek ook in de Vertalingscommissie van het Ned. Bijbelgenootschap aan de orde is en tot uitdrukking komt in tal van memoires, die nauwgezet met hulp van Mandelkern's concordantie alle plaatsen nagaan en de nuances aan het licht brengen [66]).

Uit deze uitspraken, die aan duidelijkheid niet te wensen overlaten, van een drietal kenners en verkenners van het O. T.ische wetenschapsgebied, zien we, hoe de semasiologie tegenwoordig de aandacht trekt.

We zouden voorts op tal van proeven kunnen gaan wijzen, ten bewijze, dat het bij aanbeveling en pleitrede niet enkel gebleven is. Hierbij mag ik niet verzuimen even op het werk van Pedersen te wijzen. Zijn „Israël" [67]) heeft zeer te erkennen verdiensten in dit opzicht. In dat werk heeft hij, tegenover de bronnentheorie, vooral de sociale en psychologische achtergrond van de O. T.ische wereld trachten bloot te leggen. Hij wil indringen in de denkvormen, ja, in het gehele zieleleven van de Israëliet. Terecht. Want niet dàn is men aan het verstaan der bronnen toe, als men ze historisch heeft geanalyseerd en gerubriceerd, maar wanneer men de psyche van de Israëliet, het levende Israëlietische denken en voelen in het woord van een auteur op het spoor is [68]).

Deze beschouwingen van Pedersen, die enigszins denken doen aan wat Gunkel met zijn „Sitz im Leben" bedoelt, zijn het overwegen alleszins waard. En van zijn uiteenzettingen over begrippen als „the Soul", „the Blessing" en verscheidene andere, kan men zeker profijt trekken. Het is echter niet enkel semasiologisch werk wat hij geeft. Meer heeft

---

[65]) M. A. Beek, „Noodzakelijkheid en mogelijkheid van een nieuwe vertaling van het O. T.," art. in: *Theologie en Praktijk*, VIII, 4 (April 1948) blz. 69.
[66]) Beek, a. w., blz. 70.
[67]) Johs. Pedersen, *Israel, its life and culture*, Londen (1—II) 1926, reprinted 1946; (III—IV) 1940.
[68]) Over dit „levenswerk" van Pedersen schreef Vriezen een uitvoerige beoordeling in *Jaarbericht* No 8 van Ex Oriente Lux. 1942, blz. 654—658.

het van een „Religionssoziologie” met zeer belangrijke taalpsychologische en semantische studies er in opgenomen.

Ook dienen hier vermeld — zij het met enige reserve — de woordstudies van Palache [69]). Ongetwijfeld semasiologisch werk. Palache houdt zich bezig met de polysemie en de nuanceringen daarvan, doch hij werkt het resultaat van zijn onderzoek niet nader uit voor de O. T.ische exegese. Hij bepaalt zich tot de opmerking, „dat van voortgezette studiën in deze richting zeker nog menig voordeel voor de exegese te verwachten is” [70]). Overigens houdt hij zich voornamelijk bezig met de betekenisverandering der woorden als gevolg van stijlwendingen *a.* uit psychologische, *b.* uit cultuur-historische oorzaken. Op dat punt geeft hij tal van interessante voorbeelden, waarbij hij dikwijls heel aannemelijke verklaringen heeft en m. i. meermalen terecht het verouderd standpunt van Genesius' Wörterbuch signaleert als deze van éénzelfde woord verschillende stammen aanneemt, daar, waar de verschillende betekenissen zonder verwrongen verklaring tot één stam zijn te herleiden [71]).

Een goed specimen van het genus semasiologie levert Prof. Hulst, als hij het woord קָהָל in het Boek Deuteronomium behandelt [72]). En nog duidelijker voorbeeld in zijn inaugurele rede, waarin hij het resultaat biedt van zijn onderzoek omtrent de betekenis en betekenisverschuiving van het woord תּוֹדָה [73]). Wel noemt de auteur deze studie nog voorzichtig en bescheiden „opmerkingen”, maar, zij het nog experimen-

---

[69]) J. L. Palache, *Over Beteekenisverandering der woorden in het Hebreeuwsch (Semietisch) en andere Talen.* Een vergelijkende studie. Amsterdam 1939.

[70]) A. w., blz. 40.

[71]) Om slechts een enkel voorbeeld te noemen: Naast het bekende w. w. הוה—היה heeft het Hebr. nog een הוה „vallen”. In Gesenius' WB. worden deze als הוה I en II onderscheiden: I vallen, II worden, zijn. Als men echter ziet, dat het verbum vallen in veel talen gebruikt wordt voor gebeuren: (in 't Ned. vallen, uitvallen, voorvallen; Lat. cedere, accedere, subst. casus; Fr. tomber; Gr. πίπτειν Hebr. נפל cf. Ruth 3 : 18 אֵיךְ יִפֹּל דָּבָר hoe de zaak zal uitvallen zich zal ontwikkelen, dus geschieden) dan komt in deze voorbeelden reeds voldoende uit, dat er samenhang bestaat tussen beide stammen, die het niet meer nodig maken om *twee* stammen aan te nemen en daardoor de samenhang te verduisteren, zie a. w. blz. 26. — Het betoog wordt nog bevestigd door de tégenstelling van vallen, is: opstijgen, causatief: doen opgaan, eveneens in verschillende talen gebruikt voor verdwijnen (Ned. opheffen; Lat. tollere; Fr. lever (une séance); Hebr עלה (speciaal in de Ni. Nu. 16 : 24 הֵעָלוּ מִסָּבִיב). verwijdert u uit de omtrek). Op grond van dit materiaal is te constateren, „dat er in de voorstelling der mensen vrij algemeen tussen *vallen* en *gebeuren* aan den eenen, en *opstijgen* en *verdwijnen* aan den anderen kant een nauwe connectie bestaat. A. w., blz. 27.

[72]) *N. Th. St.* XXII (1939) blz. 158 vv.

[73]) A. R. Hulst, *Belijden en loven.* Opmerkingen over de betekenis van het woord toda in het O. T. Nijkerk 1948.

terend, wordt hier toch welbewust de stap gedaan op het pad van het semasiologisch onderzoek.

Wij zouden nog op allerlei andere pogingen kunnen wijzen, in eigen land ondernomen en daarbuiten [74]. Maar van het noemen alleen dezer publicaties krijgt de lezer slechts een indruk van het „quod" van het feit, dat — om met Prof. Beek te spreken, „overal in de Oudtestamentische wetenschap aan de orde is" [75]. Maar over het „quid" blijft men zo nog oningelicht, terwijl men daar het meeste belang bij heeft.

Daarom willen we trachten over dat „quid" nog nader informatie te geven. In plaats van dat echter te doen naar aanleiding van al die verschillende publicaties, willen we liever één bepaald boek nemen, een boek, dat wel als een zeer opvallend exempel van woordonderzoek kan worden beschouwd. Ik bedoel het door velen geprezen en aanbevolen werk van Norman H. Snaith: „The distinctive ideas of the Old Testament" [76]. Dit boek kan geredelijk dienen ter illustratie van ons onderwerp en voor uitgangspunt onzer daarop volgende beoordeling der O. T.ische semasiologie. Daarover echter in een volgend artikel.

(Wordt vervolgd).

*

---

[74]) N. Glueck, *Das Wort ḥesed*, 1927, Beih. Z. A. W. 47.

K. H. J. Fahlgren, צְדָקָה, nahestehende und entgegengesetzte Begriffe im Alten Testament, (Inaugural—Dissertation), Uppsala 1932.

W. F. Lofthouse, חֵן and חֶסֶד in the Old. Testament, art. *Z.A.W.* N. F. X (1933) S. 29 ff.

W. ten Boom, „Het woord genade in het O. T.," art. *Onder eigen vaandel*, XIII (1938) blz. 14 vv.

K. Sonies, „Gerechtigheid bij Deutero Jesaja," art. *N. Th. St.*, XXII (1939) blz. 167 vv.

J. J. Stam, *Erlösen und Vergeben im A. T. Eine begriffsgeschichtl. Untersuchung*, Bern 1940.

H. J. E. Westerman Holstijn, „De uitdrukking „gerechtigheid en gericht" in de Psalmen," art. *N. Th. Ts.* XXIV (1941) blz. 116 vv.

J. van der Ploeg, שָׁפַט et מִשְׁפָּט in: *Oudtestament. Studiën*, uitg. door P. A. H. de Boer, Leiden, II (1943) blz. 144 vv.

Vgl. ook zijn *Notes Lexicographiques*, Dl V, blz. 142 vv. (1948).

Gunnar Östborn, תּוֹרָה in the O. T. A semantic Study, Lund 1945.

F. Dijkema, חֶסֶד in het O. T. art. *N. Th. Ts.* XXII (1946) blz. 161 vv.

A. de Bondt. Enige opmerkingen over de vertaling van כִּי, G. T. T. XLVIII (1948) blz. 150 vv.

Deze lijst geeft nog slechts een keuze. Hulst noemt in zijn inaugurele ook nog de namen van Hertzberg en Humbert, wier studies over deze materie ik niet onder de ogen heb gehad.

[75]) Beek, a. w., blz. 70.

[76]) Londen, First published in 1944; Second impression 1945; Third impression 1947.

„KERK EN KONINKRIJK GODS"

(Critiek op Dr H. J. Westerink in G. T. T., 26 jg., p. 163 e. v.)

DOOR

Ds C. P. PLOOY.

1. In het jaar 1937 schreef Dr Westerink in zijn diss. „Het Koninkrijk Gods bij Paulus": „Kerk en Koninkrijk Gods zijn twee kringen. Deze kringen worden scherp *gescheiden*" (blz. 261). Deze stelling berustte op zijn exegese van Ef. 1 en Col. 1.

In het jaar 1948 schreef Dr W. in 'n artikel in „G. T. T." over hetzelfde onderwerp: „En wie dus uit de *kerkelijke* censuur de conclusie trekt van het gezet zijn buiten het Koninkrijk Gods, kan dat alleen doen door de ontkenning van de schriftuurlijke *onderscheiding* van Kerk en Koninkrijk".

We laten nu maar rusten het verschil van „scheiding" en „onderscheiding", want wie het jongste artikel van Dr W. leest, begrijpt aanstonds, dat zijn „onderscheiding" van Kerk en Koninkrijk neerkomt op „scheiding".

Tussen 1937 en 1948 is heel wat gebeurd. De jongste kerkgeschiedenis heeft de stelling van Dr W. uit het wetenschappelijk-actuele overgebracht in de actualiteit van de volle levenspraktijk. Het is dan ook met het oog op de vraag naar de „samenwerking" in het Koninkrijk Gods met hen, die door de kerkelijke tucht getroffen zijn, dat Dr W. zijn jongste artikel geschreven heeft, om daarin te bewijzen, dat zijn stelling uit 1937 heden ten dage uitweg biedt uit de impasse. De door hem geponeerde (onder)scheiding tussen Kerk en Koninkrijk, moet hier verhelderend werken. Hij voert voor die (onder)scheiding gronden aan uit Schrift en Belijdenis; of liever gezegd: hij poogt te bewijzen, dat de genoemde (onder)scheiding zo voorkomt in Schrift, Belijdenis en Formulieren der Kerk.

Niemand van ons zal kunnen ontkennen, dat Dr W. hier een uiterst belangrijke vraag tot oplossing zoekt te brengen. Niemand mag ook ontkennen, dat zijn werkmethode goed is: hij gaat met de vraag naar Schrift en Belijdenis.

Ieder van ons moet dan ook gespannen letten op de uitslag van dit onderzoek. Want als het wáár is, wat Dr W. poneert: dat Schrift

en Belijdenis over Kerk en Koninkrijk spreken als over twee van elkaar *gescheiden* terreinen, dan mogen we inderdaad uit *kerkelijke* censuur nog geen conclusie trekken over het gezet zijn buiten het *Koninkrijk Gods*, en dan heeft kerkelijke censuur dus nog zonder meer geen consequenties voor de samenwerking in het Koninkrijk Gods.

Laat ons dus bezien, of Dr W. in zijn bewijsvoering geslaagd is; liever: of hij zuiver geluisterd heeft naar Schrift en Belijdenis.

2. „Nu maakt de Schrift een scherp onderscheid tussen Kerk en Koninkrijk Gods", aldus Dr W.

Welke bewijsplaatsen voert hij daarvoor aan?

Allereerst *Col. 1.*

a. In Col. 1 : 13, 14 wordt van den Vader gezegd, dat Hij ons getrokken heeft uit de macht der duisternis en overgezet in het Koninkrijk van den Zoon zijner liefde, in Wien wij de *verlossing* hebben door Zijn bloed, nl. de vergeving der zonden.

Volgens W. gaat het hier *eerst* over het Koninkrijk, en *„daarbij,* maar daarvan onderscheiden" over de verlossing door Christus' bloed. In het vervolg gaat het dan weer over Christus' koningschap (vs 15—20).

Nu ging het in vs 13 al over Christus' koninkrijk; in vs 15 ook; volgens Dr W. maakt vs 14 daar dus een uitzondering op; dat spreekt dan — afgescheiden van het voorafgaande vers en het volgende — over de verlossing door Zijn bloed; over de *Kerk.*

Deze exegese lijkt ons constructie-werk te zijn. Het moet opvallen, dat Dr van Leeuwen in zijn K.V. vs 14 zó nauw op het volgende — dus op het Koningschap van Christus — betrokken acht, dat hij met vs 14 de nieuwe pericoop begint. En een andere exegeet (Meyer-Franke) legt de nadruk op de nauwe verbinding tussen vs 13 en 14. Niet voor niets staat vs 14 niet los van vs 13; immers heeft vs 14 de vorm van een *betrekkelijke bijzin bij vs 13.* „De Christen behoort dáárom tot het rijksgebied van dat Koninkrijk, omdat hij door Christus' zoendood van schuld, toorn en gericht vrij geworden is en door volkomen vergeving van al zijn zonden rechtvaardig voor God gerekend wordt."

Wij concluderen daarom: het betoog van den Apostel, dat zich heen beweegt naar de prediking van de *volheid van Christus,* loopt zonder schokken geleidelijk aan over vs 13, 14, 15 naar zijn climax in de vss 16—20.

b. Midden in dat betoog vindt Dr W. nog weer 'n onderbreking nl. in vs 18*a,* waar Christus wordt geheten: het *Hoofd* des lichaams, nl. der *Gemeente.* Ook dit is dan z. i. weer scherp te onder-

scheiden van de verzen daarom heen, die spreken van het *Koninkrijk.*

O. i. gaat het hier niet over de (onder)*scheiding* tussen Kerk en Koninkrijk, maar over de *relatie,* de betrekking, de verbinding. In Hem, Die het Begin is der schepping Gods, in Wien gans de volheid woont, vindt de Kerk haar *Hoofd.* Zoals vs 13 en 14 betogen: de *Christen* behoort, *als verloste,* als lid van het lichaam van Christus, tot Zijn *Rijk.* — zo betoogt vs 18: de *Christus* is *als Koning* van Zijn Rijk, *Hoofd* van Zijn lichaam, de Gemeente. Hier liggen de terreinen van Kerk en Koninkrijk zeker niet *gescheiden,* al zijn ze dan wel te *onderscheiden.*

Er bestaat tussen Kerk en Koninkrijk een *uiterst nauwe relatie,* omdat het lid der Kerk ook onderdaan is in het Rijk (vs 13), èn omdat de Koning van het Rijk tevens Hoofd is van de Kerk (vs 18).

c. Precies dezelfde relatie wordt door Paulus aangegeven in Ef. 1 : 22: „de Vader heeft alle dingen aan Christus' voeten onderworpen, en heeft Hem aan de Gemeente gegeven tot een Hoofd boven alle dingen."

God gaf dus Hem, die Koning is over alle dingen, der Gemeente tot 'n Hoofd. Christus als Koning is in de Kerk het Hoofd.

Waarom Dr W. — die toch bij zijn bespreking van deze tekst de dingen ook zó ziet liggen — hier opnieuw spreekt van een *scherpe* (onder)scheiding, is ons niet goed duidelijk. Alweer gaat het o. i. hier veel meer over de *relatie,* dan over het *onderscheid.* Juist tegenover de dwaalleraars, die zelf een valse scheiding propageren tussen Christus als Hoofd der Kerk en het heelal met zijn boze machten!

d. Dr W. wordt „even in de war gebracht" door *Col. 2 : 10,* want deze tekst past eigenlijk niet in het raam van zijn visie. Hij wil immers voortdurend in de Schrift lezen de *twee-terreinen-leer:* Kerk en Koninkrijk Gods zijn gescheiden. — Christus is Hoofd van de Kerk en Koning van het Koninkrijk, dat zijn twee „scherp gescheiden" functies op twee „scherp gescheiden" terreinen. Over de *kerk* kan Christus *Hoofd* zijn, omdat dat aangeeft de band van *liefdes*gemeenschap tussen Hoofd en Lichaam. In Zijn *Rijk* kan Hij slechts *Koning* zijn; dat geeft aan de relatie van het *recht* alleen. Aldus Dr W.

En nu staat er in Col. 2 : 10: „gij zijt in Hem volmaakt, die het Hoofd is van alle overheid en macht." Weer die twee: Kerk en Koninkrijk.

Gij, d. i. de *Kerk*leden, zijt in Hem volmaakt, Die het Hoofd is in Zijn Koninkrijk. Zo zijn wij gewoon te lezen, zegt Dr W. Maar dan past deze tekst niet in zijn beschouwing. Dan doorbreekt deze tekst heel zijn visie. Want dan zou Christus hier *Hoofd* genoemd worden in Zijn *Rijk.* Gáát het hier bij „overheid en macht" eigenlijk wel over het Rijk?, zo vraagt W. zich dan af. Neen, zo vindt hij de „oplossing",

het gaat ook hier om de Kerk. Want aldus exegetiseert W. Col. 2 : 10: gij(de Kerk) zijt in Hem (Christus) volmaakt, die het Hoofd is (in de Kerk) boven en tegen alle overheid en macht (d. i. *dwaalleraars*), die de Kerk van Colosse bedreigen. „Christus is het Hoofd van de Kerk, Hij staat als zodanig ook als het (in feite ontkende) Hoofd boven de dwaalleraars. Hij is als Hoofd van de Kerk ook boven de dwaalleraar, de secte, de pseudo-Kerk. Over hem triumfeert Hij als het ware Kerk-Hoofd." Aldus Dr W.

We moeten eerlijk bekennen: we staan versteld over zulk 'n exegese! Hier wordt wel op evidente wijze de Schrift geweld aangedaan, om maar 'n tekstwoord pasklaar te maken voor eigen visie. Het is ontstellend, zoals hier gehandeld wordt. Allereerst: Dr W. komt hier met zichzelf in strijd, want hij heeft eerst betoogd, dat „Hoofd" de *liefde-relatie* weergeeft. En hier is toch sprake van *„Hoofd"* van alle „overheid en macht". Dan zal er toch een organische band van vrede tussen dit Hoofd en die „overheid en macht" moeten zijn. Maar Dr W. maakt er *dwaalleraars* van! Hier is dus tussen „Hoofd" en „overheid en macht" een *antithetische* betrekking; dat is heel wat anders!

Bovenal: hier wordt de tekst geweld aangedaan: er staat toch: Hoofd *vàn* alle overheid en macht, en niet (wat Dr W. ervan máákt) Hoofd *bóven*, ja *tégen* alle overheid en macht.

En dan: hoe komt Dr W. in vredesnaam aan zijn exegese van „overheid en macht" als zou de Apostel daarmede de *dwaalleraars* op het oog gehad hebben? Hiermee wijkt Dr W. toch wel af van alle exegeten, en bovendien: zijn de overheden en machten uit Col. 2 : 10 anderen dan die van 1 : 16 en 2 : 15 ? Volgens Van Leeuwen zijn hier bedoeld „allerlei geestelijke wezens en krachten, aan welker invloed en macht de dwaalleraars meenden, dat men zich door ascese en anderszins moest ontworstelen." En dan wordt in 2 : 10 gezegd: „welke macht en gezag men zich ook moge denken, Christus staat boven hen; zij bezitten geen macht, die zou moeten bezworen worden door ascese of wat ook; — Christus is het *Hoofd, bij Hem* IS ALLE *macht en zeggenschap"* (K. V. p. 37—38); zie over „overheden en machten" ook Hommes' „God — Keizer", p. 74—87.

Die „overheid en macht" worden dus ook door Van Leeuwen wel in *verband* gebracht met de dwaalleraars, maar toch ook zeer duidelijk van hen *onderscheiden*.

Wij wijzen dus af de wel zeer gewrongen exegese van Dr W. en lezen deze tekstwoorden in het verband van brief en hoofdstuk heel rustig als volgt: „Collossenzen" spreekt over de volheid van Christus, het Hoofd der Gemeente, welke volheid ook de Gemeente, Zijn

Lichaam, toevloeit. Hij, haar Hoofd, is over en boven *alle* dingen en machten; alles heeft in Hem bestand. En zó is Hij Hoofd der Gemeente. In Hem woont de volheid. En zo heeft ook Zijn Gemeente deel aan die volheid. In Hem, die het Hoofd is van alle overheid en macht. Vreest daarom niet, Gemeente, besef uw rijkdom en volheid in Christus, uw Hoofd; vrees niet voor enige macht, die u zou tegenstaan, want bij uw Hoofd Jezus Christus berust *alle* macht en zeggenschap. Hij heeft alle dingen in Zijn hand.

Dit is o. i. een vloeiende exegese, die aansluit bij Ef. 1 en Col. 1; en op dezelfde wijze als daar de relatie tussen Kerk en Koninkrijk, in Jezus Christus openbaart.

3. Hoe staat het nu met de relatie Kerk—Koninkrijk in de *Belijdenisgeschriften?*

a. Allereerst de Heidelbergse Catechismus.

Dr W. onderzocht Zondag 12, 19, 31, 48. Laten wij dat ook doen.

Zondag 12: Christus is „onze *Koning,* die ons, Zijn Kerk (d. i. Zijn volk, Zijn onderdanen) met Zijn Woord en Geest (door het *ambt*) *regeert,* en ons bij de verworven verlossing beschut en behoudt."

Zondag 19: Daartoe is Hij gezeten aan 's Vaders rechterhand, „opdat Hij zich daar zou *bewijzen* te zijn het Hoofd van Zijn *Kerk,* door Wien de Vader *alle ding regeert."* Het Hoofd der Kerk is dus tevens Hoofd boven alle dingen, Koning over de kosmos. Hij regeert over alle schepselen, en eens zullen ook wij met Hem over alle schepselen regeren: wij zullen met Hem zitten in Zijn troon. Zijn volk, Zijn willige dienaren, Zijn broeders en zusters staan het dichtste nu reeds *om* Zijn troon; straks zitten zij met Hem *in* Zijn troon. Zijn troon staat in het centrum van alle dingen. En direct daaromheen staat Zijn *Kerk.* In het *hart* aller dingen. In het hart van het *Rijk.* En rondom de Kerk en vanuit de Kerk liggen „alle dingen" en alle terreinen en alle zijden en kringen van het volle rijke leven gegroepeerd, geordend vanuit de Troon, vanuit het centrum.

Zondag 31: Aan deze Kerk, draagster en bewaarster, verkondigster en handhaafster van het Woord des Konings, is de sleutelmacht gegeven in het Rijk Gods of het Koninkrijk der hemelen.

De sleutel des *Evangelies* ontsluit en sluit toe. De sleutel van de *ban* sluit toe en ontsluit. Waar de Kerk door het ambt uitsluit uit de Gemeente, daar sluit God uit uit 't Rijk van Christus, of tewel het Rijk der hemelen, of wel het Rijk Gods. Dat is geen tweeërlei be-

weging. Dat is één beweging. Dat is geen tweeërlei beweging op tweeërlei terrein: in de Kerk en in 't Koninkrijk. Want de Kerk staat in het hart van het Koninkrijk! En daarom: ambtsdragers sluiten uit de Kerk in de naam van die God, Die op hetzelfde ogenblik, door die ambtsdragers, sluit uit het Rijk.

Zeker: Kerk en Koninkrijk is niet hetzelfde. Het zijn de sleutels van het Koninkrijk, en niet van de Kerk; van het *Rijk* Gods en niet van het *Huis* Gods, die bediend worden. Maar ze worden bediend *in* en *door* de Kerk *in* het Huis Gods.

Grosheide schreef in zijn Kommentaar op Matth. 16 : 19 (p. 201) terecht: „De sleutels zelf zijn geen sleutels der Kerk, maar van het Koninkrijk der hemelen."

Tenslotte *Zondag 48:*

Hier wordt over Rijk en Kerk inderdaad „wonderlijk dooreen" (zoals Dr W. critisch opmerkt) gesproken. Met de tweede bede wordt het *Koninkrijk* aan de orde gesteld. Met het „regeer ons alzo met Uw Woord en Geest" spreekt ze ook weer over de *Kerk*. Wanneer er dan volgt: „dat we ons hoe langer hoe meer aan U onderwerpen", dan ligt weer het accent op het *Koninkrijk*. Onbetwist vallen we echter weer op de *Kerk* terug, met de bede „bewaar en vermeerder Uw *Kerk*," terwijl even onbetwist weer het *Koninkrijk*-motief doorklinkt in het: „verstoor alle heerschappijen, die zich tegen U verheffen." Weer vallen we op de *Kerk* terug, als het voortgaat: „mitsgaders alle boze aanslagen, die tegen Uw heilig Woord bedacht worden," om tenslotte in het *Koninkrijk* te eindigen: „totdat de volkomenheid van Uw Rijk kome."

Dr W. weet met Zondag 48 geen raad (evenmin als met Col. 2 : 10), ze past niet in zijn vooropgezet gedachtensysteem. Col. 2 : 10 ging hij verwringen, Zondag 48 gaat hij verketteren en voor *luthers* verslijten.

We laten dat nu voor wat het is, en gaan niet in op zijn uiteenzetting over „natuur en genade" bij Luther. Ze doet o. i. hier niet ter zake. Want Zondag 48 is volkomen in de lijn van Zondag 12, 19 en 31. De Kerk staat, rondom de Troon, in het hart van het wereldwijde Rijk. Daarom zal de *Kerk* de éérste zijn die bidt: Uw *Koninkrijk* kome. Als de *Kerk* dat niet deed, wie dan wel? Het gaat om de regering van Christus. Hij regeert in Zijn Rijk over een volk, dat gans gewillig is op de dag van Zijn heerkracht. Hij regeert Zijn volk door Zijn Woord en Geest, ambtelijk, in en door de Kerk. Zo vraagt Hij gedurig meer onderwerping aan Zijn heerschappij van Zijn volk.: de Kerk. Zo gaat Hij gedurig meer vermeerderen en bewaren Zijn volk: de Kerk. Zo wil Hij verstoren alle boze aanslagen, beraamd tegen Zijn Woord en tegen Zijn volk: de Kerk.

Zo kome dan de volkomenheid van het Koninkrijk! Door de be-

waring en vermeerdering, de versterking en bekwaammaking van Zijn volk: de Kerk.

Zó ligt o. i. de verhouding van Kerk en Koninkrijk: in Efeze 1 en Col. 1 en 2, in Zondag 12, 19, 31 en 48.

Om zijn vooropgezette visie aan de Catechismus op te dringen, moet Dr W. in Zondag 48 wel lutherse zuurdesem constateren: verwarring van Kerk en Koninkrijk. Maar bij de bespreking van Zondag 31 maakt hij 't nog erger. Ook Zondag 31 past niet in het raam van zijn visie. En voornamelijk met het spreken van sleutelen des *hemelrijks*, die in en door de *Kerk* zouden worden bediend. Dr W. heeft zich immers a priori vastgezet in de mening, dat de *kerkelijke* tucht iemand nog niet zet buiten het *Koninkrijk Gods*.

Hoe redt hij zich nu bij Zondag 31? Wel, door eenvoudig te verklaren, dat met het *Koninkrijk der hemelen* iets anders bedoeld zou zijn dan met *Koninkrijk Gods*. Koninkrijk der hemelen betekent z. i. èn in Matth. 16 èn in Zondag 31 niets anders dan: *de hemel*. Het gaat immers z. i. hier over de tegenstelling: Kerk op *aarde* — God in de *hemel*.

Hiertegen brengen wij in:

1⁰ In antwoord 85 is de uitdrukking „Koninkrijk der hemelen" vervangen, vertolkt, vertaald door: Rijk van Christus. Is nu „Rijk van Christus" ook al gelijk aan „hemel"?

2⁰ De Catechismus citeert in haar spreken van sleutelen des hemelrijks letterlijk de Schrift in Matth. 16 : 19, als de Heiland zegt tot Petrus: ik zal u geven de sleutelen van het Koninkrijk der hemelen. De benaming: „Koninkrijk der hemelen" nu is in Matth. 16 : 19 geen geheel op zichzelf staande term, alleen hier voorkomende, maar het is de naam, die juist bij Matth. doorgaans gebruikt wordt, overal waar de andere Evangelisten spreken van het *Koninkrijk Gods*. Geen enkele exegeet ziet dan ook zakelijk verschil tussen Koninkrijk der hemelen en Koninkrijk Gods. Als Dr W. zegt: Koninkrijk der hemelen = hemel, dan moet hij de consequentie aandurven, dat voor heel het Evangelie van Matth. vol te houden, en overal, waar sprake is van het Koninkrijk der hemelen, dit te lezen als: de hemel. Dat gáát toch niet! Hier zien we Dr W. dus opnieuw een Schriftwoord verwringen en pasklaar maken voor zijn systeem.

b. Geloofsbelijdenis.

In art. 37 van de N.G.B. wordt de verhouding Kerk-Koninkrijk weer helder en klaar gesteld: De Kerk is er van 't begin tot 't eind

van de wereld; gelijk dááruit blijkt, dat Christus een eeuwig Koning is, die zonder onderdanen niet zijn kan. De Kerk is dus de vergadering van het volk des Koninkrijks. Uit de geschiedenis van de Kerk der eeuwen blijkt, hoe de Koning de eeuwen door niet zonder onderdanen kan zijn. Ook hier wordt de Kerk, het volk van den groten Koning, van eeuw tot eeuw vergaderd rond de Troon des Konings, in het hart aller dingen, in het hart van Zijn Rijk.

Te zeggen: zoals Dr W. doet, dat de Belijdenis uitdrukkelijk, persé, *niet* zegt: „de Kerk bestaat voort, *omdat* Christus als Koning niet zonder onderdanen zijn kan" — en dat af te leiden uit een; tussen „einde" en „gelijk" — dat kan alleen hieruit verklaard worden: Dr W. *wil* uitdrukkelijk, persé, niet, dat de Belijdenis zegt, wat ze toch inderdaad zegt, maar wat in *zijn* kraam niet te pas komt. Waar blijft zo de objectiviteit in de exegese?

(Art. 36 van de N.G.B. laten we liever buiten discussie).

c. *Formulieren.*

Met de uitdrukking uit het *Heilig Avondmaalsformulier:* „hen verkondigen, dat zij geen deel in het Rijk van Christus hebben," wordt door Dr W. weer op dezelfde wijze gemanipuleerd als met Zondag 31. Er is hier z. i. geen sprake van sluiten buiten het Koninkrijk Gods door de Kerk — maar alleen van mensen, die zich in hun leven hier op aarde zó openbaren, dat *gemeend* moet worden, dat zij geen deel hebben in het rijk der volkomenheid, d. i. de hemel. Hier wordt een *appèl* gedaan op zulke hoorders.

Twee opmerkingen: 1⁰ de „verkondiging" — die toch *sleutelbediening* moet zijn — wordt geneutraliseerd tot „mening" en „appèl".
2⁰ Het rijk van Christus wordt weer geidentificeerd met de hemel.

Dr W. schrijft, dat de prediking, die op dezulken appèl doet, *niet* de *sleutelmacht* gebruikt, die sluit buiten het Koninkrijk Gods, maar *Evangelieverkondiging* is, dat, wie in de hemel wil komen, hier op aarde zijn vlees moet kruisigen. Alsof Evangelieverkondiging ook geen bedienen van de sleutelmacht ware, zo goed toesluitend als ontsluitend; en in de desbetreffende pericoop van het Heilig Avondmaalsformulier wel zeker: toesluitend!

d. Tenslotte komt Dr W. nog in moeite met het *bevestigingsformulier voor Dienaren des Woords.* Want daarin staat toch letterlijk: ze hebben opzicht over het Huis Gods . . . „opdat met de sleutelen des hemelrijks, die hen bevolen zijn, ontsluiting en toesluiting gedaan worde, volgens de last, hen van God gegeven."

Dr W. merkt nu op, dat dus de Dienaren des Woords allereerst

opzicht hebben over het Huis Gods, en in dat licht bezien, zijn nu de *sleutelen des hemelrijks te verklaren als de huissleutels van het Huis Gods,* de Kerk.

Hier begint het ons te duizelen! Eerst moest en zou met alle geweld de uitdrukking „Koninkrijk der hemelen” betekenen: de *hemel.* Nu wordt het ineens weer: het *Huis Gods,* de *Kerk!* Grosheide verklaart wel heel eenvoudig bij Matth. 16 : 19: de sleutelen zijn *niet* de sleutels van de Kerk, maar van het Koninkrijk der hemelen — en wel van hetzelfde Koninkrijk der hemelen, waarvan in Jezus' prediking al steeds sprake geweest is, dus van het Koninkrijk *Gods* — maar Dr W. noemt dit „onjuiste exegese, die leest zonder Schriftuurlijke onderscheiding.”

Als eindelijk in de bevestigingsformule nog weer sprake is van het *Rijk van Christus,* dan is dat rijk volgens Dr W. niet: de hemel (zoals z. i. in Zondag 31), maar: het *Koninkrijk Gods.*

Wie uit deze warwinkel nog wijs kan worden, die zegge het maar.

4. Na deze „proeve van exegese” volgt:

„zó *blijkt* Schrift noch kerkelijke practijk te leren, een zetten door de kerkelijke tucht buiten de Christelijke activiteit van het Koninkrijk Gods. Tucht is *niet meer dan* afbreken van de kerkgemeenschap.”

Dat is de *conclusie:* „zó blijkt . . .”

Nu, als dat hieruit en op deze wijze moet „blijken”, dan wil ik het nog goed maken met Dr W. en alleen maar zeggen: het spijt me wel, u hebt me *niet* overtuigd, u hebt *wel alles* op zijn kop gezet en de heel eenvoudige taal van Schrift en Belijdenis verduisterd voor uw lezers.

Onze conclusie luidt nu:

Wie uit de kerkelijke censuur niet de conclusie trekt van gezet worden buiten het Koninkrijk Gods (= Koninkrijk der hemelen = Rijk van Christus) kan dat alleen doen door de ontkenning van de Schriftuurlijke, duidelijke door de Belijdenis uitgesproken en in de kerkelijke formulieren gehandhaafde *relatie* tussen Kerk en Koninkrijk. Hij kan dat alleen doen door een onjuiste exegese van Matth. 16 : 19. Hij kan dat alleen doen door Schrift, Belijdenis en Formulieren te lezen en te doen lezen met een deksel op het gelaat, een deksel van vooroordeel.

Dit alles betekent: vervreemding van het Geref. belijden en Geref. praktijk, en wat het ergste is: vervreemding van het Woord Gods!

*

WIE ZENDT?

Een pleit voor waarachtigheid in de Zendingsorde

DOOR

Ds K. G. IDEMA.

I.

Nu ingevolge opdracht van de Generale Synode van Eindhoven een wijziging van de Z. O. wordt voorbereid, is 't ogenblik gunstig, om te wijzen op een fout, die m.i. onze Z. O. van het begin af aankleeft en waarvan zij gezuiverd dient te worden [1]). Ik doel op 't zgn. beginsel van de „plaatselijke Kerk in de Zending", een van de kerkrechtelijke grondslagen, waaròp onze Z. O. is gebouwd.

Mijn gedachtengang is in 't kort als volgt: de Z. O. gaat er van uit, dat de Zendingsarbeid behoort te geschieden door de plaatselijke Kerk en alles wordt dan ook formeel zo geregeld, alsof dit gebeurt. In werkelijkheid is dit echter niét zo, en geschiedt de Zendingsarbeid door de gezamenlijke Kerken van bepaalde ressorten. Er wordt in de Z. O. slechts gesproken en in de Zendingspractijk slechts gedaan „alsof". Daardoor lijden beide aan formalisme en onwaarachtigheid. Zij behoren er reëel en gezond van uit te gaan, dat vele zelfstandige Kerken *samen* op voet van gelijkheid de Zending drijven.

Dat is eigenlijk alles en dat lijkt zo klaar en vanzelfsprekend, dat een onbevangen buitenstaander verwonderd vragen kan, hoe men toch tot zo'n verwrongen voorstelling kwam, en dat men zou denken, dat er geen lang betoog voor nodig zou zijn, om de eigen Kerken van de gewrongenheid ervan te overtuigen.

Toch blijkt dit laatste wel ter dege nodig te zijn en daar zijn ook terdege redenen voor.

In de *eerste plaats* steunt 't beginsel van „de plaatselijke Kerk in de Zending" op 't gezag van de meest bekwame mannen (ik noem slechts Dr A. Kuyper en Dr F. L. Rutgers), op de autoriteit van het

---

[1]) Aan de Gen. Syn. te Eindhoven zond ik een schrijven over deze kwestie, Acta art. 89, bijl. XXXI. Dit schrijven werd in handen gesteld van de Gen. Zendingsdepp., zodat deze zaak op de e. k. Gen. Syn. aan de orde zal komen. Op verzoek der Depp. gaf ik hun een nadere motivering van mijn gevoelen. Van 't een tot 'n ander komend, achtte ik het daarna voor de behandeling ter Synode niet ongewenst, mijn gedachten te publiceren.

Geref. Kerkrecht met zijn „autonomie" van de plaatselijke Kerk, en op de roem van de magistrale opzet van het Zendingswerk op de grote Synode van Middelburg 1896, waarvan het een essentieel onderdeel schijnt te zijn.

In de *tweede plaats* echter wordt dit beginsel ook gedragen door goede, sterke motieven, die Kuyper en Rutgers daarin tot uitdrukking trachtten te brengen, en die beslag legden op de overtuiging der Kerken, de motieven n.l. van de kerkelijke Zending, en van de Geref. ambtsopvatting.

Hierdoor is de gedachte van de „plaatselijke zendende Kerk" diep in de gedachtenwereld der Geref. Kerken ingedrongen en zal critiek daarop velen in onze kring vreemd aandoen.

Ik stel er dan ook prijs op, te verklaren, dat deze critiek plaats vindt met behoud van een warme waardering voor de geweldige principiële en practische aanpak van het Zendingswerk in de jaren 1896 e.v. Men krijgt bij 't lezen van acta en verslagen een diepe indruk van het machtig Zendingsélan, dat de broeders bezielde, van hun doorzicht in de Zendingsvraagstukken en van de doortastendheid, waarmee zij forse lijnen durfden te trekken.

In 't bijzonder zijn ook te waarderen de motieven, die men in het beginsel van de „plaatselijke zendende Kerk" tot uitdrukking wilde brengen.

Ten eerste heeft men met grote kracht tegenover de Zending door verenigingen de Zending door de Kerk gesteld. En dit moest niet alleen een theoretisch principe zijn, waaraan *voor de vorm* voldaan werd, maar 't moest *werkelijkheid* wezen.

Daarom mocht 't zwaartepunt niet komen te liggen in een gevolmachtigd college van Deputaten, maar de Kerken zelf moesten actief zijn in de Zendingsarbeid [2]). Hier spreken motieven, die in de nieuwste tijd weer levendig worden. Hierom werd, zeer concreet en reëel, de Zending aan de plaatselijke Kerk toegewezen, opdat niet een Deputaten-college tussen Kerk en Zending zou komen te staan. Zo is de leus te verstaan: zal de Zending wèrkelijk *kerkelijk* zijn, dan moet de plaatselijke Kerk 't doen, dan moet dié zenden.

Ten tweede. Dit werd nu tegelijk op andere wijze betoogd vanuit 't in die tijd zo sterk levende kerkrechtelijke principe van de rechtsbevoegdheid der plaatselijke Kerk: alleen een plaatselijke Kerk mag in het ambt stellen, roepen en zenden (art. 4 en 5 K. O.) [3]). De toepassing hiervan op de Zendingsarbeid is w. i. w. fout, is i. c. zelfs de grondfout.

Dit principe, in zijn absoluutheid onjuist, ondersteunde men echter

---

[2]) *Acta G. S.* 1896, Rapport art. 62, art. 65, 117.
[3]) *Acta G. S.* 1896, Rapport art. 116, p. 67 ben.

door het wèl zeer juiste motief, dat de ambtelijke roeping concreet moet zijn, naar art. 7 K.O. 't Ambt is niet een „inklevend karakter" van de persoon, die dan „geestelijke" genoemd wordt en krachtens deze wijding als „clericus vagus" overal ambtelijk in de bediening van Woord en Sacrament zou kunnen werkzaam zijn. Dat is de Roomse gedachte. En, (zo werd betoogd), die gedachte zit er nog achter, wanneer men meent, dat ook een vereniging wel Zending kan drijven, als de uitgezondene eerst maar van elders (op een kerkelijke samenkomst, door handoplegging van predikanten) een wijding, een ambt heeft ontvangen.

Die dwaling heeft art. 7 K.O. afgewezen door de bepaling, dat een D. d. W. in een bepaalde plaats gesteld moet worden. „In het ambt stellen" betekent niet: 't verlenen van een algemene ambtelijke wijding, maar 't is: de roeping tot een *concrete* arbeid, tot de bediening van Woord en Sacrament op een *bepaald* terrein. Dus: 't ambt moet gebonden zijn aan een plaatselijke Kerk.

Dit is een 2e motief, dat men in het beginsel van de „plaatselijke zendende Kerk" tot uitdrukking wilde brengen [4]). En dit is op zichzelf een goed motief. Dit is een gezonde ambtsopvatting, waarmee men alleen maar hartelijk in kan stemmen.

Dat ik ondanks dit alles toch met critiek waag te komen, is eenvoudig, omdat de bewuste fout mij zo duidelijk en hinderlijk voorkomt, dat ik meen erop te moeten wijzen.

De betekenis van deze kwestie voor de practijk van het Zendingswerk wil ik overigens niet overschatten. Belangrijker dan de kerkrechtelijke opzet is de arbeid zelf, op 't Zendingsterrein en aan het thuisfront. En wat meer zegt: heel dat beginsel van de plaatselijke Kerk is in de practijk toch niet door te voeren en is grotendeels een kwestie van vorm. Zodat er in de practijk ook niet zo heel veel veranderen zal, als ermee gebroken wordt. 't Is alleen maar : formalisme hoort in het kerkelijk leven niet thuis; kerkrechtelijke onwaarachtigheid behoort uitgezuiverd te worden [5]).

Vanwege al de genoemde oorzaken en motieven zal dit echter niet licht geschieden. Al zou de hoofdzaak in enkele zinnen gezegd kunnen worden, daarmee zou toch weinig worden bereikt. De Z. O. naar

---

[4]) Duidelijk spreekt Dr A. Kuyper uit, dat *dit* motief er achter zit, in een art. „Recht van Zending" in *De Heraut* no. 989, van 6 Dec. 1896, waarin hij de bedoeling van Middelburg toelicht.
't Zelfde kan men vinden bij Dr F. L. Rutgers in zijn (geschreven) Dictaat over de K. O., op art. 7.

[5]) A. Kuyper, *De Heraut* 794, 12 Mrt 1893: „Dit zou iets fictiefs geven, en men doet in de Kerk van Christus beter, als men dit *mijdt*."

dit beginsel is er niet zonder brede argumentatie gekomen, zij zal ook niet zonder brede argumentatie wijken. Vandaar mijn poging, om bij te brengen, wat in mijn vermogen is. Hoewel geen canonicus en niet in staat, om grondig en volledig genoeg te zijn, hoop ik toch, dat de bijgebrachte argumenten voldoende reden zullen geven, om bij de komende bespreking van de Z. O. ook deze kwestie serieus te behandelen.

De vraag zou kunnen opkomen, of heel deze kwestie in de nieuwe verhoudingen op Zendingsgebied en voor de nieuwe Z. O. nog wel betekenis heeft, omdat er immers gesproken is in deze geest, dat *al* de Kerken in Nederland, de „zendende Kerken" incluis, voortaan „samenwerkende Kerken" zullen zijn, samenwerkend met de zendende Kerken in Indië.

Evenwel, naast de primaire roeping van de Indische Kerken, wordt toch terecht ook uitdrukkelijk de Zendingsroeping van de Nederlandse Kerken gehandhaafd; 't is de bedoeling, dat ook de Kerken in Nederland nog zullen beroepen en uitzenden. 't Begrip „zendende Kerk" gaat in Nederland nog niet van de baan, ook al krijgt 't een enigszins andere inhoud en al zou 't een andere naam krijgen. En tegelijk is zeker, dat 't geenszins de bedoeling is, 't „voor ons zo belangrijke beginsel van de plaatselijke Kerk in de Zending" los te laten. Daar wordt integendeel ook voor de nieuwe verhouding alle nadruk op gelegd [6]).

Zodoende blijft deze kwestie dus betekenis houden en is ze zelfs zeer actueel, 1e i. v. m. de op te stellen Z. O. der Kerken in Indië, 2e i. v. m. de te wijzigen Nederlandse Z. O., en ten 3e i. v. m. het accoord van samenwerking tussen beide Kerkengroepen.

Niet wetend, hoe in de gewijzigde Z. O. de nieuwe verhoudingen precies gesteld en de taken geformuleerd zullen worden, ga ik gemakshalve nog maar uit van de oude toestand en formuleer mijn gedachten en voorstellen in de oude terminologie. Een en ander is eenvoudig genoeg toe te passen op de nieuwe verhoudingen.

De titel „Wie zendt?" is te beperken door de toevoeging: „de plaatselijke Kerk of meerdere Kerken samen?"

---

[6]) Rapport Gen. Zendingsdepp. aan de Syn. van Eindhoven 1948, pag. 17—19. Rapport van de Comm. v. Praeadvies ad hoc, *Acta* Bijl. XLII, pag. 128.

Verder *Zendingsblad v. d. Geref. Kerken*, Febr. 1948, Ds J. A. C. Rullmann over de plaatselijke Kerk in de Zending, en 't no van Aug. 1948 over de samenwerking van Nederlandsche en Soembaneesche Kerken.

I. Thetische uiteenzetting.

Voor de beantwoording van de vraag: „Wie zendt?" zullen we ons uitgangspunt moeten nemen in het Zendingsbevel van Christus, Matth. 28 : 19. Tot wie wordt dit gericht en wie behoren dus op te treden als subject van de evangelieprediking aan alle creaturen?

Het wordt gericht tot de elf discipelen, die door deze roeping in het apostelambt gesteld worden, terwijl Paulus later apart nog eenzelfde roeping ontvangt.

Daar de roeping zich echter even ver uitstrekt als de er aan verbonden belofte, n.l. tot aan de voleinding der wereld, gaat bij 't sterven der apostelen de opdracht over op de Kerk. We zullen 't zo hebben te zien, dat deze ook op de berg in Galilea reeds in de elve vertegenwoordigd was en in hen werd aangesproken.

Bij de vraag, hoe deze Kerk als aangesproken en handelend subject optreedt, komt nu als 2e Schriftgegeven in geding, dat 't N. T. niet weet van een soort opvolgers der apostelen, die als algemene superintendenten 't centraal adres en orgaan der Kerk zouden vormen, maar dat het alleen spreekt van plaatselijke gemeenten, gesteld onder opzicht van plaatselijke ambtsdragers.

„DE Kerk", dat is: een gemeenschap van plaatselijke KerkEN, ieder voor zich zelfstandig, alle tesamen verbonden in Christus door één genade en één roeping. DEZE Kerk staat nu onder de Zendingsopdracht.

Thans wordt de vraag toegespitst: hebben de plaatselijke Kerken ieder voor zich afzonderlijk de Zendingsroeping ontvangen en te volbrengen, of tesamen, als gemeenschap?

Wij staan met deze vraag nog niet voor de kwestie van „het gezag der meerdere vergaderingen" en van het „oude of nieuwe kerkrecht". *Daarbij* gaat 't om de vraag, of de gezamenlijke Kerken bevoegdheid hebben om in bepaalde gevallen beslissend in te grijpen op het rechtsgebied van een plaatselijke Kerk. *Hier* gaat 't om de vraag, of de taak, die de plaatselijke Kerken allen gelijkelijk hebben t. a. v. het buiten hun plaatselijke ressorten liggende gebied der wereld, verricht moet worden door ieder afzonderlijk, onder leiding van één enkele Kerk, of gemeenschappelijk op voet van gelijkheid?

Een vergelijking met de taak en bevoegdheid der apostelen kan verduidelijkend zijn.

De apostelen ontvingen het Zendingsbevel ieder voor zich, alle zonder onderscheid, maar ook: tesamen. De evangelieprediking aan de wereld was hun aller persoonlijke roeping, maar ook hun gemeenschappelijke taak en verantwoordelijkheid. Behoudens in gevallen van een

bijzonder goddelijk bevel (als in Hand. 13) hadden ze dus ook hun arbeid samen te overleggen en in eendrachtige samenwerking te volbrengen.

Men kan zeggen, dat de evangelieprediking primair de taak der individuele apostelen was, inzover de gezamenlijke apostelen alleen konden optreden op grond daarvan, dat ieder afzonderlijk een geroepen apostel was. Maar niet in die zin, dat 't werk zelf primair behoorde aangevat en verricht te worden door de individuele apostelen, en dat alleen bij individueel verzuim of onvermogen gemeenschappelijk mocht worden opgetreden. *Voor regeling en uitvoering van de opdracht stonden primair de apostelen samen.* Voor de eerste maal traden zij ook tesamen als eenheid op (Hand. 2).

Dat betekende niet, dat dit zo blijven moest. De gezamenlijke apostelen besloten, dat Petrus en Johannes met z'n beiden naar Samaria zouden gaan (Hand. 8 : 14), en dat Paulus met Barnabas tot de heidenen en de anderen tot de besnijdenis zouden gaan (Gal. 2 : 9). Samenwerking kon ook bestaan in samen-overlegde werkverdeling; dit beantwoordde aan de eigen roeping en zelfstandigheid van elk apostel en 't gemeenschappelijk apostolaat, de arbeid en de arbeidskrachten kwamen ook tot de volledigste ontwikkeling, wanneer elk der apostelen zijn eigen taak had.

Al vormen de plaatselijke Kerken niet samen een „college", zoals men dat van de apostelen zou kunnen zeggen, toch geldt ook van de Kerken: zij ontvangen alle zonder onderscheid de Zendingsroeping ieder voor zich, *maar* zij ontvangen ze tesamen en zijn gemeenschappelijk verantwoordelijk voor de volbrenging ervan.

Men kan zeggen, dat de evangelieprediking primair de taak der plaatselijke Kerken is, inzover de gezamenlijke Kerken alleen kunnen optreden op grond daarvan, dat elk der Kerken een wettige, tot evangelieprediking geroepen Kerk van Christus is.

Maar niet in die zin, dat 't werk zelf primair behoort aangevat en verricht te worden door de plaatselijke Kerken, en dat 't alleen bij hun verzuim of onvermogen mag komen tot een optreden der gezamenlijke Kerken.

De Zending is niet de individuele aangelegenheid van de plaatselijke Kerken, zodat zij deze eerst zelf en alleen moeten trachten af te doen, vóór zij tot een zaak van de meerdere vergadering gemaakt mag worden (art. 30 K. O.). De Zending in de heidenwereld is een aangelegenheid, die alle Kerken gemeen hebben en inzover geldt de dèsbetreffende bepaling van art. 30 K. O. [7]).

---

[7]) Joh. Jansen, *Korte Verklaring K. O.*, pag. 142: „Want alle zaken, die niet één kerk, maar alle kerken aangaan, moeten ook door die kerken met

't Ligt wel even anders dan b.v. bij de vaststelling van belijdenis en K. O. Die kunnen nooit door een deel der Kerken worden vastgesteld, omdat zij moeten gelden voor 't geheel, zodat ook 't geheel daarin handelen moet. Wil een deel der Kerken zonder overleg apart zenden, dan ontnemen ze daarmee aan de andere Kerken hun rechten niet en leggen hun niets op: laten die ook gaan zenden, als ze willen (en kunnen).

Maar toch zal in een normaal kerkelijk leven dit 't goede uitgangspunt en de goede weg zijn: wij staan sámen voor deze taak, wij moeten sámen overleggen, hoe 't moet en bij de uitvoering eendrachtig samenwerken [8]). 't Zou niet goed zijn, wanneer plaatselijke Kerken hun roeping ter hand namen, zonder er zich om te bekommeren, of daardoor het geheel van het werk op de beste wijze werd gediend en of daardoor ook andere (zwakkere) Kerken in de vervulling van hun roeping werden belemmerd.

Primair komen dus de gezamenlijke Kerken te staan voor de regeling en uitvoering van de Zendingsarbeid [9]).

Maar terwijl vaststelling van belijdenis en K. O. niet over de mindere

---

elkander behandeld worden." H. Bouwman, *Geref. Kerkrecht* II, p. 37: „dat zijn die zaken, die ... de gemeenschap der kerken ... raken. Hieronder ... de zending ...". Zie Wezelsche artt. 1568, I, 6.

[8]) Op 't Zendingscongres 1890 zegt Ds Lion Cachet, dat 't niet gewenst is, dat een of meer Kerken alvast het werk van de Geref. Zendingsveren. gaan overnemen; „de Zending is het werk der *Kerken*." „Hierop wordt ook gedrukt door Prof. Rutgers." *Acta* pag. 79; zie Hist. Overzicht.

[9]) 't Rapport van Middelburg 1896 scheidt *regeling en uitvoering. Acta* pag. 68: de gezamenlijke Kerken stellen regelen voor de wijze van den Dienst d. W. en der Sacr., maar de uitvoering daarvan is niet de zaak van classis en synode, doch geschiedt, — als rakende het wezen der zaak, door de plaatselijke Kerk; zo is 't in het gewone kerkelijk leven, zo is het ook in de Zending.

Dit is volgens Kuyper de hoofdquaestie, die heel dit geding beheerscht (*Heraut* 958, 3 Mei 1896, tegen Feringa's pleit voor centralisatie).

Zo is 't inderdaad in het gewone kerkelijk leven, doch juist *niet* in de Zending! De bediening van W. en S. in een plaatselijke Kerk behoort tot de taak van dié Kerk en kan niet door de gezamenlijke Kerken uitgevoerd worden; zij kunnen daarvoor alleen regels stellen. De bediening van W. en S. in de heidenwereld behoort echter tot de taak van alle Kerken samen. 't Gaat hier niet alleen om de regeling daarvan, maar *juist* ook over de uitvoering!

Deze zeer pertinente bewering, dat alléén de regeling aan de gezamenlijke Kerken toekomt, en de uitvoering per sé slechts aan één enkele Kerk, kunnen Middelburg en Kuyper trouwens *onmogelijk* staande houden, want beide erkennen (zie hist. overzicht) de mogelijkheid, dat de gezamenlijke Kerken Zending drijven, dus niet alleen regelen, maar ook uitvoeren.

Ook wanneer de samenwerking wordt tot een samen-het-werk-verdelen, is dit nog niet hetzelfde als „de meerdere verg. regelt, de mindere voert uit." De gezamenlijke Kerken kunnen voor plaatselijke arbeid wel regels treffen, maar hebben hier niets te verdelen. Dat „verdelen" wijst er juist op, dat ze een gemeenschappelijke arbeid hebben uit te voeren. Bovendien blijft, ook wat de uitvoering betreft, er altijd werk over voor de gezamenlijke Kerken; zie art. Prof. Bavinck in *Geref. Weekblad*, 22 Oct. 1948: „Centralisatie in het Zendingswerk"; en ook *Middelb. Rapport*, Grondtrekken II, 6.

vergaderingen uitgedeeld kan worden, kan dit met een gemeenschappelijke arbeid als de Zending wel. En dit dient ook te geschieden. Bij de regeling en uitvoering van de „Zending door de Kerk" zal gerekend dienen te worden met de inrichting en bestaanswijze der Kerk naar Schriftuurlijk-Geref. beginsel: presbyteriaal-synodaal, afzonderlijk-gemeenschappelijk. Dat is de gezonde leefwijze, dat zal ook de gezonde werkwijze zijn van een Kerk, die een gemeenschap van Kerken is. Dus: de Zending worde geregeld en verricht: gemeenschappelijk-afzonderlijk, synodaal-presbyteriaal, in gedecentraliseerde samenwerking.

Idealiter uitgewerkt: de Kerken hebben samen één Zendingsgebied, één Zending als gemeenschappelijk „bedrijf" (ze kunnen ook méér Zendingsterreinen hebben, die op zichzelf een eenheid vormen); hierin hebben de kleinere ressorten tot de plaatselijke Kerken toe hun eigen gebied en hun eigen werk, waarin zij „autonoom" arbeiden. Deze autonome werkgebieden zijn niet gesubordineerd aan een hierarchische centrale leiding, maar daartussen bestaat een samen-werking, gelijksoortig aan de samen-leving der Kerken in het ene Kerkverband.

Dit beantwoordt aan de Schriftuurlijk-Geref. opvatting van het kerkelijk leven en werken, en zo zal ook zowel het Zendingswerk als de Zendingsactiviteit der Kerken tot de volledigste ontwikkeling komen.

Maar terwijl van zaken, die de individuele Kerken *alleen* aangaan, geldt: éérst de mindere vergadering, daarna, *zo nodig*, de meerdere, — daar geldt van deze zaak, die alle Kerken *gemeen* hebben: éérst de meerdere vergadering, daarnà, *zoveel mogelijk*, de mindere [10]).

In beide gevallen werkt hetzelfde kerk-beginsel, maar dan vanuit verschillend uitgangspunt en in tegengestelde richting.

„Zending door de plaatselijke Kerk" kan niet als kerkjuridisch dogma *uitgangspunt* zijn, maar moet 't *richtpunt* wezen bij de opzet van het Zendingswerk door de gemeenschap der Kerken.

Het „zoveel mogelijk" betekent, dat decentralisatie niet ten volle

---

[10]) Zo *is* 't dan ook in werkelijkheid gebeurd.

De Geref. Kerken hebben bij de aanpak van hun Zendingswerk als *principe* daarvoor de eerste methode gesteld, maar ze hebben in werkelijkheid *gehandeld* naar de tweede methode. Eerst was de Zending de gemeenschappelijke zaak der Kerken (zie Hist. Overzicht) — toen hebben ze samen de Zending gedecentraliseerd opgezet, voorzover mogelijk. Heel duidelijk kwam dit uit in het Concept Z. O. 1899, waarin reeds was opgenomen een heel schema van samenwerkende Kerken-groepen.

't Mag en kan ook niet anders! Trouwens, zie *Middelb. Rapport*, Grondtrekken II, 1—2 en *Concept-Z.O.* 1899, Art. 6*a*, 8*a*—1*e* (de gezamenlijke Kerken kiezen en verdelen 't Zendingsterrein), cf *Z.O.* Art. I—II.

doorvoerbaar, dat Zending door de plaatselijke Kerken als regel niet mogelijk is, om practische redenen. Zie hierover sub VI.

In dit geval zullen zóveel Kerken samen moeten werken als practisch nodig is, en dan op voet van gelijkheid. Waarom zou dit niet mogen? Waarom zouden de Kerken de roeping, die ze samen hebben, niet samen mogen volbrengen? Waarom zouden Kerken, die ieder voor zich bevoegd zijn, samen geen bevoegdheid hebben, om te zenden? Waarom zou dit niet principieel, niet kerkelijk zijn? „Hetgeen één kerk doen kan, kan ook geschieden door meerdere kerken tegelijk" (Voetius, Kuyper e.a.).

Is *Hd 13 : 1—3, 14 : 26—27* dan geen bewijs, dat de Zending behoort uit te gaan van de plaatselijke Kerk? M. i. niet. Hier is niet een gemeente, die op bevel Gods in haar Zendingsroeping actief wordt, Dienaren kiest en uitzendt, maar de Heilige Geest verkiest en roept Barnabas en Saulus en zendt ze uit, 13 : 4. 't Enige is, dat de Heilige Geest de gemeenschap te Antiochië, waarin Barnabas en Saulus werkzaam zijn, hierin kent. Men kan, als men wil, hierin een bepaalde aanwijzing zien. Maar de gemeente te Antiochië treedt hier toch niet op als zelf-zendende Kerk, maar staat Barnabas en Saulus slechts af (afzonderen, *ἀφοριζειν*) tot 't werk, waartoe de Heilige Geest hen roept; zij laten hen gaan, laten hen los (*ἀπολυειν*), en geven hun alleen hun zegenbede mee, vs 3, bevelen hen voor hun werk aan Gods genade aan, 14 : 26. Dit is niet een eerste geval van Zending door een plaatselijke Kerk. Dit is iets geheel aparts.

Wanneer hier de plaatselijke Kerken op hun Zendingsroeping werden gewezen, dan hadden de apostelen toch zeker die aanwijzing door moeten geven aan de andere plaatselijke Kerken! Daarvan blijkt niets; dit geval blijft geheel op zichzelf staan. En men wil uit deze situatie toch zeker niet concluderen, dat 't blijkbaar voldoende is, als één Kerk zendt, en dat de andere dan wel werkeloos kunnen blijven. 't Is altijd gevaarlijk, uit concrete gebeurtenissen, ook al staan ze in de Schrift vermeld, absolute regels af te leiden. Men zou trouwens ten hoogste uit Hd 13 slechts kunnen afleiden, dat een plaatselijke Kerk zenden màg, niet dat 't moét. Meer wordt er feitelijk in de Middelburger Rapporten ook niet uit afgeleid (Acta G. S. 1896, pag. 29, 67). En dat 't màg (na behoorlijk overleg met andere Kerken), dat staat ook zonder hulp van Hd 13 wel vast.

Zijn nu anderen 't echter met deze Schriftinterpretatie niet eens, willen zij, op welke grond ook, blijven spreken van een primaire roeping der plaatselijke Kerk, dan wil ik ten hunnen gerieve en om tegen-

over hen mijn overtuigingskracht niet te verliezen, *desnoods ook met hen dáárvan uitgaan.* Dat maakt toch voor het vervolg en voor de conclusies van mijn betoog weinig verschil.

Want wij zijn 't er toch allen wel over eens, dat de plaatselijke Kerken die „primaire roeping" niet afzonderlijk kunnen vervullen, dat in dit geval meerdere Kerken samen het moeten doen, en dat dit dan ook in werkelijkheid plaats vindt. Van welke kant men daartoe ook komt, men zal toch in elk geval van die werkelijke toestand moeten uitgaan. Ik leg hier met klem nadruk op: *ook uitgaande van de primaire Zendingsroeping der plaatselijke Kerk komen we tot dezelfde conclusies!* [11]).

Want: wannéér dan meerdere Kerken in de Zending samenwerken, dan zijn dat Kerken, die *alle* zelfstandig zijn, die ieder voor zich gelijkelijk de Zendingsroeping ontvangen hebben van de Here Christus, die ieder voor zich naar vermogen zendende Kerken moeten zijn. Hun Zendingsroeping kunnen zij niet aan andere Kerken overlaten en geen Kerk kan die Zendingsroeping speciaal tot zich trekken. Er is onder de samenwerkende Kerken niet één speciaal „zendende Kerk", maar ze zijn alle gelijkelijk „zendende Kerken". Er kan geen sprake van zijn, dat één Kerk speciaal roeping, recht en zeggenschap zou hebben inzake de Zending — de Kerken staan hierin principieel gelijk. Waar zou die ene Kerk haar meerdere roeping en recht en dus meerdere zeggenschap vandaan hebben? Wie zou haar die kunnen geven? 't Zou mogelijk zijn, dat een Kerk vanwege haar grootte en kracht een groter aandeel krijgt in roeping en recht, maar dat is een gradueel, geen principieel verschil [12]).

En wanneer meerdere Kerken samen hun Zendingsroeping vervullen, dan betekent dit, dat zij samen de Dienaren des Woords beroepen en uitzenden en hun van Christuswege 't ambtelijk mandaat geven tot Woordprediking en Doopsbediening. Dan betekent dit niets anders dan dat deze gezamenlijke Kerken de miss. Dienaren des Woords in het ambt stellen.

---

[11]) Uitgaande van de primaire Zendingsroeping der plaatselijke Kerk kwam ik vroeger tot de hier gegeven opvatting. Men bezie haar dus ook vooral niet in het licht van het „nieuwe Kerkrecht". Dat kan er buiten blijven. De bijz. uitwerking van het „primaat" der gezamenlijke Kerken kwam bij 't schrijven van dit art. Ik heb erover gedacht, de uiteenzetting van dit laatste weg te laten, omdat 't voor de eigenlijke kwestie er minder op aankomt en daarvan af kan leiden. Om de Schriftgegevens niet onbesproken te laten en voor de volledigheid gaf ik ze toch, maar hoop van harte, dat bespreking en bestrijding niet bij dit gedeelte zullen blijven staan, maar in zullen gaan op de eigenlijke kwestie en dus uit zullen gaan van de reële situatie: dat meerdere Kerken (op welke grond ook) samenwerken.

[12]) Cf. Concept Z. O. 1899, art. 5-*g*. Heraut no. 1116.

Hier wordt tegen ingebracht, dat 't N. T. daar niet over spreekt en alleen kent de verkiezing tot 't ambt door een plaatselijke gemeente. Dat is waar, maar de oorzaak daarvan is toch wel heel duidelijk: 't N. T. spreekt over de apostolische tijd, toen de Zendingsarbeid nog geschiedde door 't algemene ambt en nog niet door de Kerken. Toen werden normaal alleen ambtsdragers gekozen voor de Woord- en Sacramentsbediening in de plaatselijke gemeente, en 't spreekt vanzelf, dat dit behoorde tot de competentie van die éne plaatselijke Kerk.

Maar wanneer er met andere Kerken samen Dienaren worden uitgezonden naar *buiten*, naar 't gemeenschappelijk arbeidsveld — dan staat men toch voor een heel ander geval?

Een krampachtig vasthouden aan en verabsolutering van een bepaalde gegevenheid, een toepassing daarvan ook op geheel andere verhoudingen is oorzaak geweest van de in schijn principiële, in werkelijkheid onware opzet van ons Zendingswerk. Hiér ligt de oorsprong van het kwaad. Een gezonde toepassing van de Schriftgegevens op de situatie, waarin de Zending niet meer door apostelen en evangelisten, maar door de Kerken geschiedt, leidt langs eenvoudige en duidelijke weg tot andere conclusies.

Uit 't Schriftuurlijk-Gereformeerd beginsel, dat de Zendingsroeping gelijkelijk komt tot *ALLE* plaatselijke Kerken, leid ik af, dat, wanneer, om welke reden ook, meerdere Kerken in de vervulling dezer roeping samenwerken;

1e er niet één bepaalde Kerk is, die speciaal roeping, recht en zeggenschap heeft in onderscheiding van de andere Kerken, maar dat zij moeten samenwerken op voet van principiële gelijkheid;

2e er niet één bepaalde Kerk moet zijn, die speciaal beroept en instrueert, bevestigt en zendt, maar dat zij tesamen, krachtens hun gemeenschappelijke opdracht en bevoegdheid, van Christuswege aan de miss. Dienaren des Woords hun ambtelijk mandaat hebben te verlenen.

II. Antithetische uiteenzetting.

De juistheid van deze 2 punten, waarop 't in de onderhavige kwestie aankomt, blijkt nog duidelijker, wanneer ze nader geadstrueerd worden in antithese met de gangbare redenering.

AD 1e. Kuyper en Rutgers gingen bij de verdediging van de stelling van de „plaatselijke zendende Kerk" uit van het beginsel „Zending door de Kerk".

Ik ga van hetzelfde beginsel uit, maar bestrijd juist vanuit en op grond van DIT beginsel de stelling van de plaatselijke zendende Kerk.

Alle Kerken moeten „zenden". Wanneer één plaatselijke Kerk 't doet, kan men niet zeggen, dat DE KERK 't doet. Dan is 't beginsel nog geen werkelijkheid geworden. Slechts naarmate alle plaatselijke Kerken zendende Kerken zijn, gelijkelijk actief in de Zendingsarbeid, slechts in die mate kan men zeggen, dat werkelijk DE KERK Zending drijft.

Bij 't principe van Zending door één plaatselijke Kerk ook ingeval van samenwerking, wordt, naarmate hiermee ernst wordt gemaakt, aan het overgrote deel der Kerken naam en ere van zendende Kerken ontnomen, wordt hun roeping en recht bekort, wordt de „Zending door de Kerk" betrekkelijk en grotendeels een zaak van vorm. Dat is juist, wat Kuyper en Rutgers *niet* wilden. Het levend, drijvend motief was immers: niet slechts in vorm, maar in volle werkelijkheid Zending door de Kerk.

Daarom: mijn stelling sub 1e is m. i. het beginsel van Kuyper en Rutgers in gezonde consequentie.

Trouwens, uit 't historisch overzicht zal blijken, dat Kuyper zelf, gegeven eenmaal de noodzaak van samenwerking, op dit 1e punt de gezonde consequentie ook inderdaad trok. Dat geschiedde ook in 1896 en 1899, te Middelburg en Groningen, nog.

AD 2e. Nog in 1893 trok Kuyper ook de 2e consequentie, maar in 1896, te Middelburg werd op voorgang van Kuyper en Rutgers geponeerd, dat ook ingeval van Zending door de gezamenlijke Kerken een miss. Dienaar des Woords slechts door één plaatselijke Kerk in het ambt gesteld kon worden en aan één plaatselijke Kerk verbonden moest zijn.

Dit werd afgeleid uit art. 4 en 5 K. O. en gesteund door het in art. 7 K. O. uitgedrukte beginsel der Geref. ambtsopvatting.

Het lijkt mij echter inconsequent, wanneer eenmaal het sub 1e genoemde is aanvaard.

Allereerst moet worden opgemerkt, dat hier 2 motieven door elkaar worden gewerkt:

A. *De plaatselijke* o o r s p r o n g *van het ambt:* de Dienaar des Woords kan alleen door een plaatselijke Kerk in het ambt worden gesteld; hierover handelen de artt. 4 en 5 K. O.

B. *'t Plaatselijk* a r b e i d s t e r r e i n *van het ambt:* de Dienaar des Woords moet op een bepaalde plaats te werk gesteld worden; hierover handelt art. 7 K. O.

Beide worden vaak samengevat in de uitdrukking „de plaatselijke

gebondenheid van het ambt". Beide staan in de practijk ook gewoonlijk met elkaar in verband en vallen meestal samen. Maar toch dienen deze twee terdege onderscheiden te worden. De eis van art. 4 en 5 kan niet dienen om die van art. 7 te funderen (een plaatselijke Kerk kan immers ook wel iemand uitzenden, om in den vreemde te vergaderen). Maar ook de eis van art. 7 kan nooit dienen, om die van art. 4 en 5 te ondersteunen.

Dat laatste is toch wel gebeurd. Dat komt hierop neer, dat men redeneert: de K. O. kent geen „algemeen ambt" (in de zin van „geen ambtelijke wijding zonder verbinding aan een bepaalde werkkring"), dus — meerdere vergaderingen kunnen niet in het ambt stellen! De K. O. kent alleen een plaatselijk ambt (in de zin van „gebonden aan een plaatselijke werkkring"), dus — alleen een plaatselijke Kerk kan in het ambt stellen!

Men voelt, dat deze redenering niet deugt. Oorsprong en arbeidsterrein van het ambt, art. 4—5 en art. 7 K. O. worden dooreengehaald [13]).

Ad A. De oorsprong van het ambt, art. 4 en 5 K. O.

In het gewone kerkelijk leven ligt 't werk van de Dienaar des Woords binnen 't rechtsgebied der plaatselijke Kerk. De D. K. O. gaat van die toestand uit en stelt daarvoor terecht het beginsel van de „autonomie" der plaatselijke Kerk.

Maar neem nu reeds het geval, dat twee Kerken ieder afzonderlijk geen predikant kunnen beroepen! Dan zijn ze toch zeker krachtens dezelfde zelfstandigheid en „autonomie" ten volle gerechtigd, om samen, in combinatie, iemand te roepen tot de concreet omschreven ambtelijke arbeid in hun ressorten? De *twee* Kerken van Borne en Delden beriepen mij indertijd en *beide* Kerkeraden gaven mij mijn ambtelijk mandaat.

Dat is in ons kerkelijk leven een uitzondering op de regel, die een bijzondere „toepassing" van de K. O. eist. Strikt genomen kan men zeggen, dat 't een leemte in de K. O. is, dat deze mogelijkheid niet wordt genoemd en geregeld. Strikt genomen kan men zeggen, dat thans naar eis van de K. O. Kerken, die samen willen beroepen, eerst moeten samensmelten of dat er „een vorm moet worden gezocht". Men kan ook zeggen, dat de K. O. geen star juridisch wetboek is, maar

---

[13]) Zeer duidelijk komt dit uit bij F. L. Rutgers, geschreven Dictaat over de K. O. op art. 7. Hij begint: „Hoofdzaak is het beginsel, dat de roeping van een bepaalde plaatselijke Kerk moet uitgaan en dus de D. d. W. aan eene Kerk moet verbonden zijn." En gaat dan in enen door: „Alle begrip van een „geestelijke stand" wordt hier afgesneden. Enz."

levende beginselen bevat, die in bepaalde gevallen niet naar de letter, maar naar hun eigenlijke zin moeten worden toegepast [14]).

Doorgaans zal wel, ondanks art. 4 en 5 K. O., zulk een beroeping heel gezond uitgaan van de beide Kerkeraden. Hier *heeft* men dan al, wat zgn. principieel niet kan en mag. *Hier* valt reeds de kerkrechtelijke toren van de burcht der „plaatselijke Kerk in de Zending".

Want wat in het gewone kerkelijk leven uitzondering is, is regel op Zendingsgebied: hier kan niet één-Kerk-alleen een miss. Dienaar des Woords uitzenden en daarom doen meerdere Kerken 't samen.

Daarom mag een Z. O. nooit, zoals de K. O., van de regel in het gewone kerkelijk leven uitgaan en mogen de artt. 4 en 5 K. O. nooit worden overgenomen in de Z. O.

De Z. O. moet regelen (althans in hoofdzaak — er moet een mogelijkheid voor de plaatselijke Kerk opengelaten worden), hoe de beroeping enz. moet geschieden, wanneer meerdere Kerken samen zenden. Zij moet vaststellen, dat in dit geval die beroeping enz. plaats vindt door die samen-zendende Kerken. Waarom zou dit niet mogen? Natuurlijk, „classis en synode dopen niet" (Rapport Middelburg), maar plaatselijke Kerk en Kerkeraad ook niet. Dat geschiedt door de Dienaar des Woords, die daartoe ambtelijk mandaat heeft ontvangen. En dat ambtelijk mandaat kan hem evengoed verstrekt worden door meerdere Kerken als door één Kerk. Telkens laat Voetius, laten ook Kuyper en Rutgers de eenvoudige regel gelden: wat één Kerk kan, kunnen ook meerdere Kerken samen. Wanneer zij samenkomen, brengen ze hun volle bevoegdheid mee. Als ze maar niet aan zich trekken, wat tot de taak van één Kerk behoort. En hier is immers vooropgesteld, dat de taak gemeenschappelijk wordt volbracht.

De hele kwestie betreffende de ambtelijke aanstelling wordt eenvoudig beslist door de eerlijke vraag naar de waarheid: is 't één Kerk of zijn 't meerdere Kerken samen, van wie in feite de arbeid en de opdracht uitgaat?

Ad B. 't Arbeidsterrein van het ambt, art. 7 K. O.

Art. 7 K. O. bevat het beginsel, dat „ambt" betekent: roeping tot een concrete, omlijnde arbeid. De ambtelijke roeping mag niet zonder concrete inhoud, zonder een concrete werkopdracht zijn. Daarom: plaatselijke bepaaldheid.

---

[14]) F. L. Rutgers, *Kerkelijke Adviezen*, I, pag. 36: „Bij elke combinatie, die twee kerken tijdelijk aangaan, hangt het van den aard dier combinatie af, of de beroeping van den predikant zal geschieden door iedere kerk afzonderlijk, of wel door beider kerkeraden saâm verenigd, of wel door eene dier kerken tevens mede voor de andere..."

De diepere zin van art. 7 ligt niet eens per se in de ruimtelijke begrenzing van het ambtelijk werk, maar in de concrete bepaaldheid als zodanig. Want er kàn een uitzondering gemaakt worden: „tenware dat hij gezonden worde om hier of daar kerken te vergaderen". Gewoonlijk komt de concrete bepaaldheid uit in de ruimtelijke begrenzing, maar daar kan 't in bepaalde gevallen ook zonder.

Dit beginsel inzake 't ambt staat dan tegenover de Roomse idee van „ordening tot de geestelijke stand" [15]).

(Tussen twee haakjes — men voelt hier duidelijk, dat art. 7 niets zegt over de plaatselijke oorsprong van het ambt. Als meerdere Kerken iemand roepen tot een bepaald, eventueel ook ruimtelijk omschreven werk, dan is ook aan art. 7 ten volle voldaan, dan is er ook van het „inklevend ambtskarakter" geen sprake meer).

Ik ga van deze zelfde ambtsopvatting uit, maar bestrijd juist vanuit en op grond van DIT beginsel de stelling van de plaatselijke zendende Kerk.

Middelburg 1896 poneert: ook als meerdere Kerken samen zenden (erkend wordt, dat dit kan), dan zullen ze toch alleen iemand kunnen zenden, die eerst door een plaatselijke Kerk in het ambt gesteld is.

F. L. Rutgers zegt: „zending en roeping mogen niet gescheiden worden" (zie noot 11), maar hier gebeurt het wèl!

1e De *plaatselijke Kerk* roept, in de volle zin van art. 4—5 K.O., d. i. stelt in het ambt, maar deze roeping is geen zending, geen lastgeving en werkopdracht. Dat komt straks van elders. Deze roeping is dus zonder inhoud, is alleen de verlening van een ambtelijke wijding, die de betrokkene nodig heeft, om door een andere instantie te kunnen worden gezonden.

2e De *gezamenlijke Kerken* zenden, d. i. zij geven de concrete werkopdracht. Zij geven de inhoud aan de roeping. Maar de roeping, het ambt zelf moet eerst van elders komen [16]).

---

[15]) Zie A. Kuyper, *Heraut* 989, 6 Dec. 1896, a. art.

F. L. Rutgers, Dictaat K. O. op art. 7: (vervolg van het vorig citaat): „In de Roomsche Kerk is de ordening inklevend in een persoon, zonder dat hij nog aan een bepaalde plaats is gebonden. De Geref. Kerken erkennen geen roeping, die zonder inhoud zou zijn. God roept altijd, om iets te doen." I. v. m. de zgn. Friesche Zending: „Zending en roeping zijn echter zakelijk niet van elkaar onderscheiden. Buitendien zending zonder eenige lastgeving heeft geen zin. Het recht om te beroepen berust bij de plaatselijke Kerk en sluit in, dat tegelijk ook een werk in die Kerk wordt aangewezen."

Ook uit vroegere redacties van art. 7 K. O. blijkt, dat hier niet gedacht wordt aan de plaatselijke oorsprong van het ambt, maar aan de plaatselijke bepaaldheid van het ambtswerk. Zo b.v. art. VII K. O. 1581: „Men sal niemandt tot den Dienst des Woords beroepen, sonder hem in een Kercke te stellen, die hij dienen sal..."

[16]) Te Middelburg 1896 was 't zelfs de bedoeling, dat een D. d. W., na door de plaatselijke Kerk in het ambt gesteld te zijn, hier geëmeriteerd zou worden, om dan in dienst te treden van en uitgezonden te worden door de

Kuyper bracht tegen de Zending door verenigingen het bezwaar in, dat daarachter nog school het Roomse beginsel van het inklevend ambtskarakter: de vereniging zendt, maar een andere instantie verleent het algemene ambtskarakter.

Juist op dit punt is de toestand echter precies gelijk gebleven! De plaatselijke Kerk verleent de ambtelijke wijding (onbepaald, inhoudloos); een ander zendt, alleen nu niet een vereniging, maar de gezamenlijke Kerken.

Evenwel: die Kerken hèbben niet, zoals een vereniging, een ambtelijke wijding van elders nodig. Als zij krachtens eigen opdracht van Christus iemand Zendingsarbeid kunnen opdragen, kunnen ze ook samen van Christuswege daartoe ambtelijk mandateren.

Naar Geref. opvatting, ook naar die van Kuyper en Rutgers, zijn die beide ident. „In-het-ambt-stelling" = „Roeping en uitzending tot werk". Daarom: die instantie, die roept en zendt tot de arbeid, is ook de instantie, die in het ambt stelt. Dan alleen komt 't zuiver te staan.

Dat is m. i. het ambtsprincipe van Kuyper en Rutgers in gezonde consequentie.

III. Historisch overzicht.

Hoewel de kwestie niet door historische verhandelingen en door beroep op autoriteiten uitgemaakt kan worden, daar tenslotte de argumenten moeten beslissen, zal een historisch overzicht van de vroegere handelwijze onzer Kerken op dit punt en van de wordingsgeschiedenis onzer Z. O. en Zendingspractijk wel wenselijk zijn.

Deze historie is trouwens zeer interessant en heeft wel wat te zeggen.

Daar 't echter menig lezer te uitvoerig zal zijn, geef ik de hoofdmomenten in gewone, 't andere in kleine letter weer.

De Zending onder de O. I. Compagnie.

De Zending onder de O. I. Compagnie was wel sterk van de Compagnie afhankelijk, maar ging toch niet buiten de Kerk om.

„De predikanten, die werden uitgezonden, werden beroepen en in het ambt gesteld door de Classes, waar zich „kamers", d. w. z. kantoren van de Compagnie bevonden. Daar de voornaamste kamers gevonden werden in Amsterdam en Middelburg, waren het vooral de Classes Amsterdam en Walcheren, die hier groote activiteit aan den dag legden en zelfs langzamerhand de geheele geestelijke leiding aan zich getrokken hadden. Zij hadden speciale Gedeputeerden voor de

---

gezamenlijke Kerken; *Acta* p. 69, *Heraut* 989, a. art. Hier treedt de scheiding van zending en roeping wel heel duidelijk aan de dag! Maar ook waar men deze vorm laat varen, blijft de werkelijkheid dezelfde.

Indische zaken. De beroeping van een predikant, die bestemd was om te worden uitgezonden naar Indië, moest geapprobeerd (goedgekeurd) worden door de Compagnie. Eenmaal in Indië zijnde, werd hij gesalarieerd en ook behandeld als een dienaar der Compagnie" [17]).

Hiertegen kwam protest van de andere classes en provincies, niet, omdat h. i. deze arbeid behoorde te geschieden door één plaatselijke Kerk, maar omdat enkele classes deze zaken geheel aan zich trokken. Ze spraken de wenselijkheid uit, om „uit alle provinciën een kerkelijke vergadering te formeeren, welke gezamenlijk op de O. en W. Indische Kerken zouden mogen letten" [18]). Dit is niet doorgegaan.

Voetius.

Voetius' opvatting was: zowel de plaatselijke, als de classicale, provinciale en nationale Kerk kunnen zending drijven [19]). „Wanneer toch één plaatselijke Kerk met haar Kerkeraad kan zenden, zooals boven uit Hd 13 : 1—4 bewezen is, waarom zouden meerdere dergelijke Kerken, verbonden door hun gedelegeerden, dit niet mogen doen?" [20]) Zending door de algemene, nationale Kerk in synode vereenigd, is niet nodig voor 't wezen der zaak, maar strekt wel tot welwezen van de zaak, alnaar de omstandigheid meebrengt [21]).

Voetius was natuurlijk op de hoogte met de classicale Zending. Inzake de opvatting, dat deze zaak geregeld zou moeten worden door de nationale synode of door de provinciale synodes tesamen, merkt hij op, dat dit wel zou mogen, maar dat hij niet bewezen acht, dat dit moet, en hij acht 't om practische reden gemakkelijker en veiliger, dat, zoals tot dusver, Kerkeraad en Classis van Amsterdam en Middelburg 't behartigen [22]). In dezen beslist de practijk. Van een principe, dat

---

[17]) J. H. Bavinck: *Zending in een wereld in nood,* pag. 109.
Zie verder H. Dijkstra, *Het Evangelie in onze Oost,* 3e hfdst., par. 8.
N. A. de Gaay Fortman, *Overzicht van de geschiedenis der Zending in de dagen der Republiek, Acta Zendingscongres* 1890, p. 86.
J. H. Feringa, *De plaats der Zending enz.,* 1896 (een krachtig pleidooi voor centralisatie; op p. 31 v. een overvloed van historisch bewijs voor centralisatie in de tijd van 1600—1800).
Al vervulde de Kerkeraad van Amsterdam in Zendingszaken een belangrijke rol, cf. F. L. Rutgers, *Het Kerkverband der Geref. Kerken,* Bijlage J, (bemoeiïngen v. d. Amsterdamsche Kerkeraad m. d. D. d. W. op de schepen en in de Koloniën), tenslotte behoorden ze toch tot de competentie van de Classis.

[18]) H. Dijkstra en J. H. Feringa, a. w.
H. v. Andel, *De Zendingsleer van G. Voetius,* p. 79 v., 108 v.

[19]) *Pol. Eccl.* IV, 322. De hier vermelde bewijsplaatsen uit Voetius worden aangehaald en besproken bij H. v. Andel, a. w. pag. 78 v., en M. Bouwman, *Voetius over het gezag der Synodes,* pag. 271 v. Zie Voetius, *De plantatione ecclesiarum* (Ned. vert. van D. Pol), p. 19, 39, 41 v.

[20]) ib. IV, 323.

[21]) ib. IV, 301.

[22]) ib. IV, 325 v.

alleen (of ook maar „eigenlijk" alleen) de plaatselijke Kerk mag zenden, is (te oordelen naar wat ik bij Voetius-kenners gevonden heb) bij Voetius geen sprake [23]).

Chr. Geref. Kerk.

Eind 18e eeuw begon de tijd van de Zendingsgenootschappen, maar kerkelijke zending werd weer gedreven door de Chr. Geref. Kerk. De behartiging hiervan werd opgedragen, eerst aan de leraar der gemeente te Kampen, met de leraren en curatoren der Theol. School, maar later aan een Zendingscommissie, die handelde in naam van en onder verantwoordelijkheid aan de Generale Synode [24]).

Bij de vereniging in 1892 was de bedoeling der Chr. Geref. Kerk, dat de Zending op deze voet zou worden voortgezet, nu door de verenigde Kerken (Acta Synode A'dam 1892, art. 85). „T. o. v. de Zending is geen principieel verschil tusschen ons en de Ned. Geref. Ons gemeenschappelijk beginsel is, dat de Zending uitga van de Kerk. Wij hebben reeds lang zoodanige Zending, zij niet".

Van Zending door één plaatselijke Kerk was geen sprake.

Nederd. Geref. Kerken.

Synod. Convent Rotterdam, 1887, praeses Dr F. L. Rutgers, vereenigt zich met het praeadvies van de Commissie, die voorloopig nog niet verder adviseren kan dan duidelijk te poneeren het beginsel, dat de Kerken de Zending weer ter hand hebben te nemen. „Meest zal dit voor de toekomst, evenals in het verleden, wel komen voor rekening der Classes aan de zeekust gelegen, die n.l. van Amsterdam, Rotterdam en Middelburg, voor zooverre althans de uitvoering van dien arbeid betreft. Voor de voorziening in de kosten aan dezen arbeid verbonden, zullen natuurlijk alle Kerken moeten worden aangezocht."

---

[23]) Volgens Van Andel leidt Voetius 't zendingsrecht der meerdere vergadering af *uit* het primaire recht van de plaatselijke Kerk, volgens Bouwman stelt hij het eenvoudig *naast* dat van de plaatselijke Kerk, maar de conclusie is bij beiden dezelfde, n.l. dat volgens Voetius „in de zending meerdere kerken kunnen samenwerken op voet van gelijkheid, d. i. met gelijke rechten en verplichtingen," zoals Van Andel constateert met een aanhaling van Ds K. v. Dijk, „Wie te zenden", *Geref. Theol. Tijdschr.*, 1912, 405.

Voorzover ik 't uit de gegeven citaten beoordelen kan, geeft Bouwman 't standpunt van Voetius zuiverder weer dan Van Andel. Voetius zegt niet, zoals later „Middelburg" zal doen, dat de plaatselijke Kerk behoort te zenden en dat alleen bij verzuim van plaatselijke Kerk Classis of Synode in kunnen vallen; maar hij stelt ze terstond *naast* elkaar: principieel mag 't een even goed als 't ander (slechts om practische reden is gezamenlijke zending beter).

Alleen de grond, waarom ook de meerdere vergadering 't principiëel éven goed mag doen, ligt daarin, dat 't primair vast staat, dat de plaatselijke Kerk 't doen mag.

[24]) *Acta Gen. Syn.* 1854, 21e Sessie, art. 3; *Acta* 1857, art. 139 sub 4e; cf. *Acta* 1860, art. 118; *Acta* 1860, art. 126; 1863, art. 48 (pag. 22), 55; 1872, art. 82; 1892, art. 85.

Kort overzicht bij J. Verhagen, *Gesch. der Chr. Geref. Kerk,* 1881, pag. 606—607.

Onderscheiden van de arbeid onder de heidenen is de zending onder de Joden. „Deze arbeid is het werk der plaatselijke Kerken in elke stad en op ieder dorp . . ." Acta art. 36.

Voorloopige Synode Utrecht 1888, wenscht, dat z. sp. m. de Zending door de Kerken worde overgenomen en voortgezet. Op voorstel van Dr F. L. Rutgers wordt besloten tot 't houden van een Zendingscongres. Acta art. 86.

Zendingscongres Amsterdam, Jan. 1890. Prof. A. Kuyper houdt het principiële referaat. Stelling 20, eerste gedeelte, luidt: „Het recht en de plicht tot zending rust in elke plaatselijke Kerk. Om de kleinheid van de kracht der enkele Kerken, is saamwerking van meerdere voor dit doel geraden".

Dr L. Wagenaar meent, „ook met het oog op de practijk der vaderen, dat, waar in Kerkverband de Kerken leven, beter een Classis (Synode) de zendingsarbeid leide, en er bepaalde deputaten door Synoden, Classis en Kerkeraden worden aangewezen". Hij stelt als amendement voor: „*Omdat het gemeenschappelijk belang geldt*, alsmede om de kleinheid van de kracht der enkele Kerken, is samenwerking van meerdere voor dit doel, *zoo mogelijk*, EISCH".

Ref. wil dit amendement overnemen, maar dan niet spreken van gemeenschappelijke *belangen*, doch van gemeenschappelijke *roeping* (cf mijn uiteenzetting sub I). Acta, p. 8—10.

Dr L. Wagenaar poneert zelf in zijn referaat: „De Kerk als eenheid gedacht is de arbeidster". „De plaatselijke Kerk kan hier dan alleen zelfstandig optreden, als er geen Kerkverband is. Waar de Kerk welwezen heeft door een zuiver Kerkverband, treden de gezamentlijke Kerken op." „Wel kan de Synode aan een bepaalde Classis den Zendingsarbeid opdragen, doch deze geschiedt in samenwerking met de gansche Kerkgemeenschap." De roeping tot Zendeling wordt uitgebracht door een der zendende classen; de bevestiging eveneens, met opleggen der handen door al de ter classis aanwezige dienaren. Acta p. 82—84.

Ds F. Lion Cachet merkt in de discussie op zijn referaat op, dat 't niet gewenst is, dat een enkele Kerk of verscheidene Kerken alvast een deel van 't werk van de N.G.Z.V. overnemen. „De Zending is het werk der *Kerken*, en iedere plaatselijke Kerk heeft daarin haar roeping; doch er zij geen verbrokkeling, en zoo geen verspilling, van krachten. Hierop wordt ook gedrukt door Prof. Rutgers." Acta p. 79.

2e Voorlopige Synode Leeuwarden, 1890, praeses Dr A. Kuyper.

Acta Art. 34: „Aan de conclusies van het praeadvies (inzake het gehouden Zendingscongres) wordt door de Synode nog toegevoegd: . . . dat de Acta van het Zendingscongres aan de gemeenteleden worden aanbevolen niet als slechts een verslag, *maar als een hoogelijk te waardeeren Handboek*".

3e voorlopige Syn. 's Gravenhage, 1891, handelt wel over de Zending, art. 39, maar niet over ons punt.

4e voorlopige Syn. Amsterdam, 1892, handelt breed over de Zending, art. 24, besluit tot overname der Zending van de N.G.Z.V., maar spreekt niet over de wijze, waarop de Kerken de zaak zullen uitrichten.

De Depp. inzake de vereniging met de Chr. Geref. Kerk (o. a. Dr A. Kuyper en Dr F. L. Rurgers) spreken uit: „Inzake de zending onder Joden, Mohammedanen en Heidenen bestaat tusschen de beide Kerken geen het minste verschil van beginsel." „Beide erkennen, dat alleen de Kerken van Christuswege gemachtigd zijn, om in Zijn naam de zending uit te richten." Art. 59, sub. IX.

De Ned. Geref. Kerken dragen 't Zendingsgebied op Midden-Java aan de gezamenlijke Kerken over. De Depp. van beide kanten zullen bij de vereniging samen door de Gen. Syn. voor deze zaak gecommitteerd worden. Art. 91, sub IX.

De (verenigde) *Geref. Kerken.*

Wanneer dus bij de vereniging de Geref. Kerken de zaak der Zending aanvatten en regelen, dan is er geen sprake van een Zending van plaatselijke Kerken, maar dan is de Zending de zaak van de gezamenlijke Kerken.

Standpunt van Dr A. Kuyper in „De Heraut" van 12 Maart 1893, no 794.

Na in een vorig art. tegenover de zending door genootschappen die door de Kerk gesteld te hebben, vervolgt Kuyper onder de titel „Recht van Zending" in „De Heraut" no 794:

„Altoos en onvoorwaardelijk is men dus aan een kerk gebonden; maar natuurlijk openen zich hierdoor twee wegen; want hetgeen ééne kerk kan doen, kan ook geschieden door meerdere kerken sâam".

Eerst spreekt hij dan over zending door één kerk en vervolgt daarna:

„Doch natuurlijk hieruit vloeit nu in de tweede plaats voort, dat hetgeen ééne kerk doen kan, ook geschieden kan door meerdere kerken tegelijk, hetzij dat ze in classis, hetzij dat ze in synode provinciaal of generaal saam zijn.

Zoo heeft dan vroeger ook niet zelden de classis uitgezonden, en ook dat is normaal, mits de uitgezondene maar uitga als Dienaar van een vaste plaats of vaste streek, en niet als *clericus vagus,* d. i. als een zwervend Dienaar.

Hij wordt dan beroepen door de gezamenlijke kerken van een classis voor een bepaalde plaats of streek van Indië; hij wordt door de classis geëxamineerd, gesalarieerd, in zijn dienst bevestigd, en blijft onder haar opzicht.

Een classis is hiervoor dan ook eigenlijk aangewezen, en niet een synode, om de eenvoudige reden dat de synode te zeldzaam gehouden

wordt, en dus niet in staat is, om aan de zaak behoorlijke leiding te geven en haar opzicht te oefenen.

Dat kan wel een classis die elke twee maanden vergadert, desnoodig een provinciale synode, zoo die meermalen saamkomt, maar een generale synode, die slechts om de drie jaren zit, is hiertoe geheel ongeschikt".

Het artikel eindigt met 5 stellingen:

„1. Alleen een kerk kan in het ambt zetten, dus ook meerdere kerken saam.

2. Men kan in geen ambt worden gezet en bevestigd, tenzij voor den dienst in een bepaalde plaats of streek.

3. Zoo één kerk geen macht heeft, en meerder kerken saam optreden, is de classis hiertoe aangewezen, en is de synode hiertoe ongeschikt.

4. Het examen moet altoos in de volle classis, en dus respective in de volle synode afgenomen, en evenzoo moet de bevestiging in de volle classis of synode plaats grijpen.

5. Deputaten zijn hiertoe als zoodanig onbevoegd" [25]).

Gen. Syn. Dordrecht, Aug.—Sept. 1893. Het gevoelen en advies van de Depp. der vereenigde Kerken is als volgt.

„De Zending gaat uit van de gezamenlijke Geref. Kerken. Dit staat vast."

„Wat nu de regeling van den zendingsarbeid betreft, zijn Deputaten van oordeel dat deze door de Kerken verder zal worden opgedragen, van Generale Synode tot Generale Synode, aan daartoe door de Provinciale Synoden aan te wijzen Deputaten, die namens de gezamenlijke Kerken handelen, onder verantwoording aan de Kerken in Synode vergaderd.

Aan die Deputaten zij dan opgedragen:

1. de verkiezing, afvaardiging, uitzending en plaatsing der zendelingen;
2. de regeling van den zendingsarbeid in Indië ... enz."

Aan dit Deputaten-advies zijn 3 afzonderlijke Concept-adviezen als Bijlagen toegevoegd:

Ds J. H. Feringa: De zendeling, die het evangelie aan ongedoopten brengt, staat in het ambt van evangelist. Elke plaatselijke Kerk is tot uitzending van evangelisten bevoegd, maar niet elke Kerk, ja, niet elke classis of provincie, is daartoe bij machte, en daarom is al deze arbeid naar art. 30 K. O. 't werk der Prov. en Gen. Syn. te achten.

Dr L. Wagenaar: De Gen. Zendingsdepp. nodigen de Kerkeraden der grootste gemeenten uit, zendelingen te verkiezen; blijven deze in gebreke, dan nodigen zij classes, en anders part. synodes uit, en anders handelen

---

[25]) In *De Heraut* no. 958, 3 Mei 1896 schrijft Dr A. Kuyper tegen Ds J. H. Feringa: „Iemand in het ambt zetten, kan alleen de plaatselijke kerk." „Wie ook maar eenigszins thuis is in de fundamenten van ons Geref. Kerkrecht, zal het hierover met ons eens zijn."

't Doet wel vreemd aan, als men deze uitspraak van Dr Kuyper en dgl. uitspraken van anderen legt naast de boven geciteerde van enkele jaren vroeger.

zij zelf, namens de gezamenlijke Kerken. De openlijke bevestiging geschiedt met oplegging der handen voor de gemeente in de Kerken, die verkozen, of anders in de classicale of synodale vergadering.

Ds de Gaay Fortman: Telkens om de 3 jaar draagt de Prov. Syn. aan een bepaalde Kerk en Classis de behartiging op van de zendingsarbeid in zijn ganse omvang. Deze Kerk en Classis benoemen herders en leraars, die in de bediening des Woords bevestigd worden in de Classis door den praeses der Classis, Art. 87.

Dr Wagenaar (! cf zijn standpunt in 1890) schuift de plaatselijke Kerk naar voren, maar zijn standpunt is nog niet formalistisch.

De Syn. kan nog niet tot een definitieve regeling komen en draagt aan de Gen. Zendingsdepp. op, de e. v. Gen. Synode van advies te dienen. Acta, Art. 106.

Generale Synode Middelburg 1896.

Blijkbaar wordt intussen gestudeerd en gedisputeerd over de juiste beginselen. Bij Dr Wagenaar was reeds een duidelijke verandering te merken.

Op de Synode van 1896 blijkt duidelijk, dat er sterke bezwaren zijn ingebracht tegen de Zending door Deputaten „in naam der Kerk", en dat de gedachte naar voren is gekomen van Zending door één plaatselijke Kerk. Met vele argumenten verdedigt de meerderheid der Zendingsdeputaten in haar rapport zich tegen deze bezwaren en bestrijdt zij deze gedachte.

't Gaat thans volgens hen om het alternatief: centralisatie of decentralisatie. Bij beide is volgens hen geen verschil van beginsel t. a. v. de Geref. Kerkregering; beiderzijds gaat men uit van de autonomie der plaatselijke Kerken; het verschil loopt alleen over de toepasselijkheid en over de toepassing daarvan op Zendingsgebied.

't Rapport behelst verschillende goede opmerkingen. De practische onmogelijkheid wordt aangetoond van het „elke Kerk zendt zelfstandig". En inzake het voorstel, dat dan in een classis of provincie de Zending zal worden opgedragen aan één Kerk, „geholpen door de andere Kerken van die kring", wordt o. a. opgemerkt (Rapp. pag. 58):

„*c.* zulk een Kerk „geholpen door de andere" zou dit werk *alleen* doen —; maar dan verzuimden (van Decentralisatie-standpunt gesproken) de andere haar eigen werk; *of* zij zou dit doen *mede namens de andere;* — maar dan is deze weg niet oprecht; want feitelijk waren zij dan Deputaten van die kring, en ware het stelsel dus tòch dat van „alle Kerken samen" en dus Centralisatie.

d. òf zulk een Kerk zou eigenmachtig gaan handelen als een soort metropolitaan-Kerk. En dan in strijd zijn met het in art. 84 K. O. omschreven beginsel . . ."

(N.b. het motief: „niet oprecht"!).

De meerderheid kiest sterk vóór centralisatie: de Zending behoort tot de zaken van de Kerken der meerdere vergadering in 't gemeen en tot dat-

gene, dat in mindere vergadering niet kan worden afgedaan, en dus naar art. 30 K. O. tot de arbeidskring der Gen. Syn., die haar heeft uit te richten door (5) Deputaten, die geheel de leiding van de Zendingsarbeid hebben.

't Rapport der minderheid (N. A. de Gaay Fortman en L. H. Wagenaar) kiest vóór decentralisatie. Opgemerkt wordt (terecht), dat bij het voorstel der meerderheid een klein coliege deskundigen *in de plaats* van de Kerken en toch *op hun naam* alles doet. In het eigen concept wordt voorgesteld:

„Art. 11: De Zending . . . geschiedt door de plaatselijke Kerken, die hiertoe in staat zijn, in verband met hare Classen.

Art. 18: Elke Classis benoemt drie Deputaten voor de Zending, die met den Kerkeraad harer zendende Kerk gezamenlijk de Zendingsarbeid leiden. Zij hebben in den Kerkeraad of de Kerkeraads-commissie voor de Zending zitting met adviseerende stem" (Rapp. pag. 88 v.).

Hier komt 't beginsel van de „plaatselijke Kerk in de Zending" in zijn tegenwoordige vorm voor 't eerst en op krasse wijze naar voren.

De Commissie van Praeadvies, rapp. Dr A. Kuyper, levert op àlle punten van het meerderheidsrapport een vernietigende, m. i. niet altijd billijke critiek. Haar (rechtmatig) hoofdbezwaar is, dat aan een college van deputaten *volmacht* gegeven wordt tot het verrichten van de Zendingsarbeid, waardoor dus het zwaartepunt wordt verlegd in een centrum *buiten* de Kerk.

't Plan van de minderheid kan zij ook niet zonder meer aanvaarden, o.a. wijl het te sterk en te eenzijdig naar plaatselijk autonome Zending overhelt en te weinig het gemeenschappelijk karakter van de gezamenlijke missies tot zijn recht doet komen.

De Commissie wil, dat een regeling ontworpen worde, geheel vanuit de Geref. beginselen. Acta art. 62, 65.

De Synode benoemt Deputaten, om deze beginselen in schets te brengen, en deze Deputaten (rapp. Dr A. Kuyper) dienen dan het bekende *Zendingsrapport* in. De Synode betuigt unaniem haar instemming met de grondlijnen van dit rapport, art. 118.

Ik meen deze *grondlijnen* in de volgende punten te mogen samenvatten:

1. De Zending moet niet uitgaan van particuliere genootschappen, maar van de Kerk. De actie moet ook niet geconcentreerd worden in deputaten der Kerken, maar moet van die Kerken zelf uitgaan.

2. De plaatselijke Kerken zijn allereerst geroepen, Zending te drijven. Dit wordt dan reëel bedoeld. De plaatselijke Kerk moet ook *werkelijk* materieel en geestelijk in staat zijn, Zending te drijven, moet b.v. omstreeks de helft van het benodigde bedrag zelf kunnen opbrengen. Er wordt *niet* gedacht aan een Kerk, die slechts pro forma zou optreden als zendende Kerk.

Kan een plaatselijke Kerk niet wèrkelijk zendende Kerk zijn, dan moeten meerdere Kerken samen, classis of synode, het doen.

3. Want wat een enkele Kerk kan doen, kunnen ook meerdere Kerken samen doen. D. w. z., dat deze dan, met onderling gelijke verantwoordelijkheid en zeggenschap, samen doen, wat anders één plaatselijke Kerk zou doen.

4. Zij richten de zaak dan uit door deputaten, die geen volmacht, maar elk jaar hun mandaat krijgen, en verantwoording schuldig zijn. Is jaarlijks vergaderen voor de Synode te bezwaarlijk, dan kan een plaatselijke Kerk in opdracht van en onder verantwoordelijkheid aan de Generale Synode met de Dienaar des Woords handelen.

5. Ook bij samenwerking van meerdere Kerken blijft 't kerkrechtelijke eis, dat een plaatselijke Kerk de kerkrechtelijke formaliteiten vervult van beroeping, bevestiging enz.; een classis (synode) kan niet anders zenden dan een dienaar ener plaatselijke kerk, die dan in deze kerk geëmeriteerd wordt.

Voor 't bewijzen uit de stukken van de juistheid dezer weergave [26]), verwijs ik ook naar

---

[26]) *Ad 1.* Rapport Middelburg 1896, *Acta* art. 116 (verder aangehaald als R.), „Wie zendt".
Ad 2. Ib. „Reëel bedoeld": R., „Wie te zenden", slot. (O. a.: „Tot uitzenden zijn alleen bekwaam Kerken van zekere grootte en kracht...).
R., „Grondtrekken", I, 5 (sub 3e) en 6 (omstreeks de helft van het benoodigde moet uit de zendende kerk komen).
C., art. 5*b* en *c*. (óf een kerk zendt geheel op eigen verantwoordelijkheid, of meerdere kerken werken samen; zie boven).
Ad 3. R., „Wie zendt", laatste zin (14e).
R., „Grondtrekken", II, 10: Als de plaatselijke kerken in verzuim blijven, „zenden de gezamenlijke kerken zelve uit, door de dienaar ener plaatselijke kerk, met zijne en hare bewilliging, voor de gezamenlijke kerken te ontleenen. In dit laatste geval richten zij deze zaak uit door deputaten, en vergaderen zij telken jare, om deze te mandateeren en hunne verrichtingen te beoordeelen. Of ook, stuit dit op te groote bezwaren, dan kunnen zij eene plaatselijke kerk opdragen, zulk eenen uitgezonden dienaar als van haar uitgezonden, onder verantwoording aan de synode generaal, te gebruiken". *N. B.!*
C., art. 1d, 4, 5c en passim.
H.; „maar volgt ook hier nu uit, dat een Classis, een Provinciale of een generale Synode ook *niet* zou kunnen zenden?
Te Middelburg is duidelijk uitgesproken, dat dit er *niet* uit volgt, en ter afsnijding van misverstand leggen we er nogmaals nadruk op, dat dit er niet uit volgen *kan*.
Reeds Voetius sprak het onomwonden uit, dat vele kerken saâm vanzelf kunnen, wat één enkele kerk kan". E. a. dgl. uitspraken!
Ad 4. R., „Grondtrekken", II, 10: zie citaat ad 3; C., 5c, 14a, c. (zie boven).
Ad 5. R., „Wie zendt"; „Wie te zenden", halverwege pag. 69; c., art. 1b, 4a;
H.: „Die gemeente zou zulk een Dienaar alsdan ontslaan moeten van den dienst, evenals ze dit doet met een emeritus-predikant."
't Rapport is soms tegenstrijdig. Als er staat („Wie zendt", Acta pag. 67 ben.): „maar deze class. of syn. vergaderingen bezitten als zoodanig nooit eenige macht of autoriteit dan die door de plaatselijke kerken daarin wordt

1e Een art. van *Dr A. Kuyper* over *„Recht van Zending"* in „De Heraut" no 989, 6 Dec. 1896 (ben. aangehaald als H.), waarin de rapporteur zelf het rapport toelicht en dat dus voor het verstaan van de bedoeling daarvan zeer belangrijk is. Het is inderdaad in zijn geheel zeer lezenswaardig en verhelderend. Men krijgt de gedachte, dat Kuyper de noodzaak gevoelt, zij 't niet de stellingen van Middelburg, dan toch het daar gelegde accent en de daardoor gevestigde indruk enigszins te rectificeren.

De strekking is: Al moest tegenover bepaalde dwalingen sterke nadruk gelegd worden op de plaatselijke kerk, natúúrlijk mogen meerdere kerken samen ook doen, wat een plaatselijke kerk mag doen; ook zij mogen *zenden*.

2e *De Concept-Z.O.*, aan de Generale Synode van 1899 aangeboden door Depp. ad hoc, (van wie H. Bavinck, A. Kuyper en F. L. Rutgers ook zitting hadden gehad in de Commissie-1896). Rapp. was weer Dr A. Kuyper (ben. aangehaald als C).

Ook dit rapport is uiteraard voor het verstaan van de bedoeling van het Middelburger rapport zeer belangrijk. Hierin wordt de opvatting van dit rapport a. h. w. direct neergelegd [27]). Het concept is te vinden in „De Heraut" van 14 Mei 1899, no 1116. De hoofdtrekken zijn:

Een plaatselijke Kerk kan een Dienaar des Woords afzonderen of beroepen.

---

meegebracht" — dan ligt daar toch in opgesloten, DAT ze die daarheen kunnen meebrengen!

Toch staat even verder, dat de autoriteit tot zenden niet is af te scheiden van de plaatselijke kerk!

En ondanks dit: bij verzuim der plaatselijke Kerken kan 't toch weer wèl: dan moeten de gezamenlijke Kerken zenden!

Ook tussen R., C. en H. bestaan nuanceringen. R. en H. zeggen uitdrukkelijk, dat de gezamenlijke Kerken kunnen „zenden", C. vermijdt dit en spreekt alleen van een „zenden" door de „Zendingskerk".

R. zegt zonder meer, dat de gezamenlijke Kerken de D. d. W. van „een" dier Kerken lenen en dan de zaak uitrichten door deputaten. C. wil, al zijn hier duidelijk de samenwerkende Kerken het subject van de Zendingsarbeid, toch daarin aan die „eene Kerk" niet alleen formele, maar ook een zekere reële betekenis geven: de lenende Kerk behoort de Kerk van de hoofdplaats of de grootste Kerk van het ressort te zijn (art. 4b, c) en zij benoemt 1 (som 2) van de Gecommitteerden (art. 5*c*, f).

Opmerkelijk is de bepaling in C., art. 5g, dat de Kerk van Amsterdam in de classis Amsterdam, en de Kerken van Rotterdam in de classis Rotterdam 5 van de 7 Gecommitteerden benoemen, blijkbaar als zijnde de grootste Kerken. Zoiets lijkt mij niet ongewettigd; alleen moeilijk doorvoerbaar. En n.b., dat ook bij deze „machtsverhouding" toch de Kerken van Amsterdam en Rotterdam niet worden voorgesteld als „Kerken, die de Zendingsarbeid verrichten in samenwerking met andere", maar dat deze gevallen geplaatst worden in de 2e categorie: samenwerking van meerdere Kerken (i.c. Classen).

[27]) Als Ds H. Dijkstra opmerkt, dat 't Concept-1899 strijdt m. h. Rapport-Middelburg (omdat 't de verguisde Depp. weer binnenhaalt), antwoordt Dr Kuyper, Heraut 1123, 2 Juli 1899: aan dit concept kunt ge zien, hoe de bedoeling van Middelburg was. Zie hierover nog een aant. aan het slot van dit art. (volgend no. G.Th.T.).

Meerdere Kerken kunnen voor de dienst der Zending samenwerken. Deze lenen dan een Dienaar des Woords van één van deze Kerken; de uitzending gaat dan uit van deze éne Kerk.

Voor 't leiden van de Zending worden zeven Gecommitteerden benoemd,

a. als een Kerk „geheel op eigen verantwoordelijkheid" een Dienaar uitzendt, door deze alleen,

b. als meerdere Kerken samenwerken: 6 door deze Kerken, terwijl de *lenende* Kerk 1 benoemt.

„*Deze zeven Gecommitteerden hebben samen de aansprakelijkheid en het zeggenschap, dat de Kerkeraad heeft van een Kerk, die alleen zendt*" (cursiv. van mij).

De Dienaars des Woords ontvangen hun instructie in geval *a* van de Kerkeraad, in geval *b* van de Gecommitteerden, en staan dan voor de dienst der Zending onder opzicht en tucht van deze Gecommitteerden.

Het *standpunt van Middelburg* is dus duidelijk: *bij samenwerking van meerdere Kerken zijn deze samen het subject van de Zending.*

De plaatselijke Kerk is dan niet meer dan de kerkrechtelijke instantie, die nodig is, om aan de Dienaar de ambtelijke wijding te verlenen. Zij voltrekt de kerkrechtelijke formaliteiten, MAAR de gezamenlijke Kerken zenden, hebben aansprakelijkheid en zeggenschap.

Verdere ontwikkeling.

De Concept-Z.O. van 1899 werd niet aangenomen. Men stelde voor de eerste drie jaar enkele algemene regels (Acta Generale Synode 1899, art. 82), — om dan later tot een definitieve Z. O. te komen, „zoveel mogelijk in overeenstemming met de reeds genomen besluiten". Hiertoe werden Deputaten benoemd, onder wie Bavinck, Kuyper en Rutgers niet meer voorkomen. Deze Deputaten dienden een Concept-Z.O. in op de Synode van Arnhem 1902, en hier werd dan de Z. O. aangenomen, die thans in hoofdzaak nog van kracht is.

De ontwikkeling van Middelburg 1896 tot Arnhem 1902, die voor de onderhavige kwestie zeer interessant is, geef ik aan de hand van enkele punten vergelijkenderwijs weer.

Rapport Middelburg 1896.

1. Gaat uit van de regel (die een fictie is), dat één plaatselijke Kerk werkelijk kan en zal zenden. Er wordt hierbij aan reëel zending-drijven gedacht. Waar dit uitblijft, is verzuim.

2. Ingeval van verzuim doen de gezamenlijke Kerken het. Deze zenden

dan zelf uit en richten de zaak der Zending uit door deputaten, of desnoods door een plaatselijke Kerk. Zij zijn dan dus subject van de Zendingsarbeid.

3. De plaatselijke Kerk dient dan alleen als kerkrechtelijke functie voor de beroeping, bevestiging enz. De miss. D. d. W. gaat niet in dienst van de plaatselijke Kerk, maar hij wordt hier geëmeriteerd en gaat in dienst van de gezamenlijke Kerken.

Concept Z. O. 1899.

1. Stelt de mogelijkheid („'t kan"), dat één plaatselijke Kerk haar eigen Zending heeft, waarbij dan aan reëele Zendingsarbeid wordt gedacht. Het stelt dit niet meer als regel, doch als (een blijkens 2 slechts principiëele, theoretische) mogelijkheid.

2. Daarnaast wordt, niet meer als uitzondering ingeval van verzuim der plaatselijke Kerken, maar eenvoudig als 2e gelijkwaardige mogelijkheid gesteld, dat meerdere Kerken voor de dienst der Zending samenwerken. Zij zijn dan het subject van de Zendingsarbeid.

Deze 2e mogelijkheid wordt practisch als *de regel* beschouwd, daar reeds terstond *in* deze Z.O. *alle* Kerken in samenwerkende groepen worden geordend!

3. De D. d. W. moet door een plaatselijke Kerk worden uitgezonden (dus niet geëmeriteerd?) Die plaatselijke Kerk moet groot en sterk zijn en benoemt ook een Gecommitteerde.

Toch: de D. d. W. wordt „uitgeleend" aan de gezamenlijke Kerken (wat niet klopt met het zelf uitzenden) en arbeidt in dienst van de samenwerkende Kerken en staat voor deze dienst onder opzicht en tucht van hun Gecommitteerden.

Grondregels 1899, Acta Art. 82.

1. De mogelijkheid, dat ook één Kerk geheel voor eigen verantwoordelijkheid een Dienaar kan uitzenden, wordt niet apart genoemd [28]).

2. Alleen de mogelijkheid van samenwerking wordt nader behandeld. De samenvoeging van Kerken en de samenwerking van Kerken, die zich samenvoegen, en 't zeggenschap van die Kerken, wordt door die Kerken zelf geregeld [29]). Geen sprake dus van een voorschrift, dat „een zendende Kerk" *het* zeggenschap moet hebben. Hier werken Kerk*en* samen.

3. De plaatselijke Kerk dient alleen, om de beroeping van de D. d. W. uit te voeren (van „uitzending" wordt niet gesproken) [30]).

Z. O. 1902.

1. De mogelijkheid wordt terloops gesteld, dat één plaatselijke Kerk geheel op eigen verantwoordelijkheid uitzendt (Art. XIII, „al of *niet* in samenwerking").

---

[28]) Allicht niet met opzet uitgesloten, maar toch niet genoemd. Punt 1 ziet op de kerkrechtelijke formaliteit, cf C., art. 1b; zou anders in strijd komen met punt 3 en 4.

[29]) Met dit zeggenschap wordt w.s. bedoeld het zeggenschap van grote kerken als Amsterdam en Rotterdam bij classicale samenwerking.

[30]) Sommige broeders ter Synode merken op, dat 't volstrekt niet vaststaat, dat de beroeping van een D. d. W. alleen door één plaatselijke Kerk en niet door de Classis mag geschieden. Maar — punt 1 wordt aangenomen, Acta art. 82.

Natuurlijk wordt dit alleen als theoretische mogelijkheid genoemd en wordt practisch slechts gedacht aan een Kerk, die verzekerd is van de medewerking van andere Kerken en zódoende voldoen kan o.a. aan de eis, dat zij moet zorgen voor alle uitgaven.

Maar dan wordt toch steeds alleen over die ene Kerk gesproken als handelend subject der Zending.

2. Zodoende wordt hier de 2e mogelijkheid: dat meerdere Kerken samen op voet van gelijkheid als subject der Zending optreden, uitgeschakeld.

Dat schijnt eenvoudig niet te kunnen en niet te gebeuren: de *plaatselijke* Kerk arbeidt in den dienst der Zending (art. XIII), en de andere Kerken kunnen met háár meewerken: een Kerk kan zich verenigen met andere Kerken (art. XIV) [31]).

Over de rechten en plichten der samenwerkende Kerken wordt in de Z. O. niet eens gesproken. Zij hebben in de kerkelijke Zending blijkbaar geen kerkrechtelijke plaats [32]).

3. De plaatselijke Kerk is de aangewezen kerkrechtelijke instantie voor beroeping, bevestiging enz. (art. III, VII), maar is ook subject van de Zendingsarbeid (art. VIII, XII, XIII).

De bedoeling is blijkbaar, dat zij ook werkelijk het eigenlijke zeggenschap en de leiding zal hebben [33]).

---

[31]) Een inconsequente terminologie is 't, als straks volgt: een classis kan zich verenigen met andere classes enz.; classes zijn immers geen handelende instanties op Zendingsgebied.

[32]) Typerend is een vergelijking van Concept—Z. O. 1899, art. 6a, met Z. O., art. II, 2e al.:

1899: *Een Kerk*, die alleen, *of Kerken, die gezamenlijk* tot den dienst der Zending willen overgaan, geven van hun voornemen hiertoe kennis aan de . . . Zendingsdeputaten.

1902: *Een Kerk*, die een aangewezen plaats wil bezetten, geeft daarvan kennis aan de Deputaten der Gen. Syn. voor de Zending . . .

't Concept van 1899, mede opgesteld door de voornaamste opstellers van het Middelburger Rapport, is in dit opzicht *beter* dan de definitieve Z. O. van 1902. In dat Concept wordt tenminste de arbeid der samenwerkende Kerken nog geregeld.

[33]) Men kan zeggen, dat de Z. O. zich niet uitlaat over de wijze van samenwerking tussen zendende Kerk en samenwerkende Kerken (die dan ook in de Accoorden van Samenwerking op verschillende wijze geregeld is), en dat de bedoeling der Z. O. niet is, om de samenwerking der andere Kerken te beperken tot geldelijke steun en tot advies, dat de Z. O. alleen vaststelt, dat de *formele* uitvoering (van wat eventueel door de samenwerkende Kerken vastgesteld is) geschieden moet door de plaatselijke Kerk.

Dan zou in elk geval de Z. O. formalistisch, onduidelijk en halfslachtig zijn en aanleiding tot de onzekerheid en wrijving inzake de verhouding van zendende Kerk en samenwerkende Kerken (zie IV).

Maar leerzaam is *L. Adriaanse* (miss. pred.), „De nieuwe koers in onze Zending", toelichting op de Z. O., 1903, pag. 38 v.: „In art. XIII is 't beginsel, in Middelburg gesteld, ongeschonden gehandhaafd"(!) Dit art. is voor geen tweeërlei uitleg vatbaar. „De Z. O. zegt beslist: ook als de zendende Kerk geldelijk gesteund wordt door zusterkerken, blijft zij toch de zendende kerk metterdaad en niet slechts in naam; van haar gaat toch de Zendingsarbeid

Beoordeling van Middelburg 1896 en Z. O. 1902.

Middelburg gaat fout in deze 2 punten:

1. *'t Beginsel „Zending door de Kerk"* wordt verengd in dezen zin, dat „kerkelijke" Zending eigenlijk alleen gedreven kan worden door de plaatselijke Kerk. Dat is principiëel niet gerechtvaardigd.

En dan wordt verondersteld, dat dit ook werkelijk de regel kan en zal zijn. Dat is een fictie.

Wel erkent Middelburg, dat 't (bij verzuim) ook door meerdere Kerken mag en kan geschieden (en Kuyper in *De Heraut* 989 en Concept-Z. O. 1899 leggen hierop nog méér accent), maar toch wordt de suggestie gewekt, dat de plaatselijke Kerk als subject der Zending *moet* en *kan* optreden.

2. *'t Beginsel van art. 4 en 5 K. O. (de plaatselijke Kerk stelt in 't ambt) wordt verabsoluteerd* en op de Zendingsverhoudingen toegepast.

Al heeft dit in Middelburg alleen formele betekenis, het brengt, daar vorm en werkelijkheid niet gescheiden mogen worden, de tendenz mee, om aan de plaatselijke Kerk ook meer reële betekenis toe te kennen, de tendenz, dat eigenlijk de plaatselijke Kerk subject van de Zending behoort te zijn.

Beide motieven werken te Middelburg samen; het eerste is in de grond wel zuiver; van de kant van het laatste dreigt het formalisme.

Middelburg zelf blijft inzover reëel, dat wanneer de plaatselijke Kerken niet *werkelijk* zenden kunnen, de gezamenlijke Kerken moeten samenwerken en dan als subject der Zending optreden. Dit wordt pas in de 2e plaats genoemd, maar dan toch beslist (en t/m 1899 àl beslister).

Bij de *Z. O. 1902* zien we:

Ook voor de *Z.* O. wordt 't starre uitgangspunt genomen in het formele principe van art. 4—5 *K.* O.; consequent wordt daaruit geconcludeerd, dat dit dan ook reële betekenis moet hebben, en dat dus de plaatselijke Kerk het arbeidend subject van de Zending moet zijn.

---

uit; dit geschiedt dan evengoed door die plaatselijke kerk". En zij draagt deze dan niet over aan al die kerken, die het dan door deputaten doen, terwijl in die deputatenvergadering ook een paar leden van de kerkeraad der zendende kerk zitting nemen. „Neen, volstrekt niet".

Dit is m. i. de „orthodoxe" opvatting, al is 't ook onmogelijk, deze in de practijk consequent door te voeren. Dat dit de algemene opvatting van de Z. O. is, daarvoor leveren, naast andere uitspraken, de Accoorden v. Samenwerking voldoende bewijs, die angstvallig proberen, de reële betekenis der zendende Kerk zo goed mogelijk tot haar recht te laten komen. Noodgedwongen wordt hierin dan wel het beginsel geconformeerd aan de practijk, maar bij een consequente toepassing als hierboven (cf. ook noot 34, volgend no. G.Th.T.) blijkt pas recht, tot welk een onrechtvaardigheid en dwaze onwerkelijkheid de overspanning van het dogma van art. 4—5 K.O. leidt.

Een andere mogelijkheid wordt niet gesteld, een andere werkelijkheid niet erkend.

Hiervan geldt: hoe „principiëler", des te onjuister. En: hier wordt de werkelijkheid verkracht, formalisme en onwaarachtigheid ten top gevoerd.

Dit is wel een doorwerking van de suggesties van Middelburg, maar toch niet een uitwerking van de Grondlijnen van Middelburg.

Dr A. Kuyper schreef in *De Heraut* no 1251 (22 Dec. 1901):

„. . . de beginselen, waarvan dit Concept (n.l. voor de Z. O.-1902) uitgaat, zijn dezelfde, die op de Synodes te Middelburg en te Groningen zijn uitgesproken en ook door *De Heraut* steeds zijn verdedigd."

Dit is juist, inzover hier alle nadruk gelegd wordt op dezèlfde beginselen, die te Middelburg e. v. op de voorgrond werden gesteld. Maar Dr Kuyper ziet dan toch over 't hoofd, dat men in 1902 hierbij te werk gaat „plus royaliste que le roi", en voor de toepassing van deze beginselen de grenzen overschrijdt, die daarvoor vroeger als vanzelfsprekend waren gesteld.

Het historisch overzicht leidt tot de veel-zeggende, maar onvermijdelijke conclusie:

De Z. O. van 1902 is NIET naar de bepalingen van Middelburg, NIET naar de grondregels van Groningen (waaraan zij zich had te houden!), en NIET in overeenstemming met de beginselen, door Dr Kuyper zelf vóór, te en ná Middelburg verdedigd.

Algemene conclusie uit het historisch overzicht.

Niet alleen 't standpunt van de Z. O.-1902, maar ook dat van Middelburg-1896 is een novum in de Nederl.-Geref. Kerk- en Zendingsgeschiedenis. D. w. z.: van een principiële eis (naar art. 4—5 K. O. of anderszins), dat eigenlijk de plaatselijke Kerk behoorde te zenden, was tevoren geen sprake.

Integendeel, *'t werd principieel geheel normaal en practisch wenselijk geacht, dat meerdere Kerken samen zonden, samen de miss. Dienaar des Woords zijn ambtelijk mandaat gaven.* Dat is dan ook de practijk geweest.

M. n. moet ook geconstateerd worden, dat eveneens Dr Kuyper e.a. voormannen in de Geref. Kerken t/m 1893 nog met een beroep op Voetius en de vaderen op ditzelfde standpunt stonden.

Deze historie is niet normatief; er is ook wel critiek op uit te brengen (Zending door gedelegeerden of door een Zendingscommissie). Maar toch is 't niet zonder betekenis, er zich rekenschap van te geven, dat men in 1896 e. v. *niet* ging „in de lijn der vaderen", zoals, 't zij met woorden 't zij stilzwijgend, wel vaak werd gesuggereerd. *(Wordt vervolgd).*

DE BESTRIJDING VAN ISRAELS VERKOREN KONING DOOR SAUL ALS VERWORPEN KONING

DOOR

Dr J. SCHELHAAS Hzn.

III.

Nadat de Filistijnen door de smadelijke val van Goliath de nederlaag geleden hadden, woedde de strijd natuurlijk nog geruime tijd voort [1]. Saul exploiteerde gelijk vanzelf spreekt zoveel mogelijk de behaalde zege, waarbij David hem trouw ter zijde stond door menige Filistijn neer te slaan. Zo werd Sauls genegenheid voor David, die haar grond vond in Davids overwinning op de Filistijnse kampvechter, bevestigd. Maar dit duurde toch slechts korte tijd. Na enige tijd brak de dag aan, waarop het heldenfeit van David en Sauls zege over de vijanden zouden worden herdacht.

Toen zij thuiskwamen waarbij David terugkeerde van het verslaan van de Filistijn, gingen de vrouwen uit alle steden van Israël uit koning Saul tegemoet om hem te bezingen in reidans, met tamboerijnen, met vreugdebedrijf en met triangels.

De dansende vrouwen hieven een beurtzang aan en zeiden:

> *Saul heeft zijn duizenden verslagen,*
> *maar David zijn tienduizenden.*

Hoewel zij kwamen om koning Saul te eren, konden zij toch niet nalaten David, de held van de slag, bijzonder te prijzen, omdat hij immers door het verslaan van de Filistijn de overwinning had mogelijk gemaakt. Wanneer de koning werkelijk zich koning had gevoeld en zijn prestige ongeschokt en onschendbaar had geweten, dan zou hij met de vrouwen zich in de glorie van de jeugdige held verheugd en zich erboven verheven hebben, dat ditmaal David boven hem werd geprezen.

Maar Saul kon de waarheid, in deze beurtzang bezongen, niet ver-

---

[1]) Hier is geen tegenstrijdigheid tussen de verschillende gedeelten van het verhaal, waarom de verklaring, dat zij uit verschillende bronnen komen, onnodig en verwerpelijk is. Men zie ook *Keil* in zijn kommentaar, blz. 150, de noot. Er ontbreken enkele verzen in de Septuaginta nl. het eerste gedeelte van vs 6 en vs 10 en 11.

dragen. Hij was bang geworden voor zijn prestige en zijn eer. Hij moest in alles worden verhoogd en boven allen gesteld. Ook hierin oefende het oordeel der verwerping zijn invloed. Naast het zoeken van eigen eer en grootheid stond nu de vrees voor het verlies van zijn gezag en invloed. Hij was open voor jaloezie en achterdocht, omdat hij immers wel gehoord had, dat de HERE een ander had verkoren in zijn plaats. Daarom moest de beurtzang der vrouwen hem wel zeer mishagen.

Saul werd zeer toornig; dit woord was kwaad in zijn ogen en hij zeide bij zichzelf: Zij hebben David de tienduizenden gegeven, maar m ij *hebben zij maar de duizenden gegeven; het koningschap zal zeker ook nog voor hem zijn! En Saul hield David van die dag af en voortaan in het oog.*

De daad, die eerst zijn genegenheid tot David had gewekt, maakte hem onder deze belichting jaloers en argwanend. Nu deze heldendaad van David hem scheen te bedreigen in zijn eer en ambt, waakte zijn toorn op en kon hij David niet meer met een goed oog aanzien, maar ging hij terstond zinnen op zijn ondergang. Een goede daad wekt zelfs zondige gezindheden en overleggingen in het hart van de boze, die het goede niet bemint maar tegenstaat. Daarmede verandert de daad zelf niet van karakter, zij blijft goed, maar de boosheid begint daardoor slechts tot groter ontwikkeling te komen en meer en meer rijp te worden voor het oordeel.

Reeds de volgende dag werd de boze geest van God vaardig over Saul, zodat hij in het binnenhuis raasde [2]); *David tokkelde daarom als naar gewoonte op de citer, terwijl Saul de lans in zijn hand had. Toen slingerde* [3]) *Saul de lans en zeide: Ik zal David aan de wand nagelen. Maar David ontweek hem tot tweemaal toe.*

Nu de kunstenaar bij de koning in ongenade gevallen was, omdat hij met jaloerse achterdochtige blik in hem de kroonpretendent begon te zien, kon de kunst van deze begenadigde niet meer bevrijdend en opwekkend werken. Integendeel, het spel verergerde de onrust en de boosheid, zodat de hand geheven werd om de citerspeler met de lans te treffen. Maar David was op zijn hoede en ontkwam aan de lansstoot. Hij kon niet vermoeden, dat het de koning ernst was hem naar

---

[2]) Hier staat het gewone werkwoord voor *profeteren*. Eens profeteerde Saul temidden van de profeten, nu profeteert hij weer, maar welk een verschil! Toen werd hij geïnspireerd door de Geest des HEREN, nu beheerste hem een boze geest, die hem wartaal liet uitslaan. Dit *profeteren* is wat wij *razen* noemen.

[3]) Bij dit slingeren van de lans moet Saul de lans in handen hebben gehouden. Er is een conjectuur van *Thenius*, die in verband met de vertaling van de Septuaginta wil lezen: *jittōl*, dat men dan weergeeft als: *opheffen*. Deze vertaling van dit werkwoord is echter onzeker.

het leven te staan. Maar voor een razende moet men steeds op zijn hoede zijn.

Saul vreesde voor David, omdat Jahweh met hem was maar van Saul geweken was. Daarom deed Saul hem uit zijn nabijheid weg en stelde hem aan tot overste over duizend, zodat hij aan de spits van de manschappen uit- en introk. De vrees voor David vond dus haar grond in het feit, dat de HERE David zegende en hem ter zijde stond, terwijl Hij van Saul geweken was. Deze vrees is derhalve ook religieus bepaald. Hij was feitelijk bevreesd voor de HERE en kon David niet verdragen, omdat hij zelf in verkeerde en David in goede verhouding stond tot God. Omdat de HERE David bijstond, was hij ontrust en beangst. Hij zocht niet naar herstel van de rechte relatie tot de HERE, maar bleef in zijn vrees Hem weerstaan en ging Hem bestrijden in Zijn gezegende dienaar David.

Maar de maatregel, die Saul trof, werkte voor hem in averechtse richting. *David was voorspoedig op al zijn wegen, daar Jahweh met hem was.* En zo kwam hij nog te meer tot aanzien en werd zijn roem verhoogd.

Toen Saul zag, hoe buitengewoon voorspoedig hij was, werd hij bang voor hem. Maar geheel Israël en Juda had David lief, omdat hij aan hun spits uit- en introk.

De koning begon op middelen te zinnen om David onschadelijk te maken. Maar hij wilde nog niet openlijk als zijn tegenstander optreden. Hij liet in zijn overwegingen en overleggingen zijn oog vallen op zijn dochters en ontzag zich niet, zijn dochters te gebruiken voor zijn goddeloos doel, David uit de weg te ruimen. Voor de strijd tegen het ware koningschap en de ware koning waren hem geen middelen te slecht, al kwam hij met zijn boos opzet nog niet voor de dag en bleek er dus toch nog een rem te zijn, die hem tegenhield op het hellend vlak der boosheid.

Hij had zijn belofte, die hij gegeven had aan degene, die de Filistijn versloeg, niet vervuld. Maar toch dacht hij in deze omstandigheden weer aan zijn oudste dochter en nam de schijn aan, haar te willen uithuwelijken aan de man, die de zege bevochten had, doch niet als vervulling van zijn toezegging maar onder bepaalde voorwaarden.

Saul zeide tot David: Hier is mijn oudste dochter Merab. Haar zou ik u tot vrouw willen geven, alleen wees mij een dapper held en voer de oorlogen van Jahweh. Maar Saul dacht: Laat niet mijn hand tegen hem zijn, maar laat tegen hem de hand der Filistijnen wezen!

David was echter nederig en achtte zich die eer onwaardig. *Maar David zeide tot Saul: Wie ben ik en wat is mijn stam, het geslacht mijns vaders in Israël, dat ik schoonzoon van de koning zou worden?*

Toch schijnt hij aan de voorwaarden door de koning gesteld te hebben voldaan. Dit moet wel worden afgeleid uit hetgeen de auteur laat volgen als hij zegt: *Op de tijd, gesteld voor het geven van Merab Sauls dochter aan David is zij echter aan Adriel, de Mecholathiet, uitgehuwelijkt.* De koning hield dus zijn woord niet toen het op de vervulling van zijn belofte aankwam. Hierbij kan echter ook invloed geoefend hebben, dat de liefde tussen David en Merab ontbrak.

Maar Michal de dochter van Saul vatte liefde op voor David. Toen men dit aan Saul mededeelde, was de zaak recht in zijn ogen. Saul dacht namelijk: Ik zal haar aan hem geven om voor hem een valstrik te wezen opdat daardoor de hand der Filistijnen tegen hem zal zijn. Hoewel hij wist, dat Michal van David hield, wilde hij ook deze dochter gebruiken om David te doen vallen zonder een rechtstreeks ingrijpen van zijn zijde. Zo vals is de koning in zijn bestrijding van David. Hetgeen hem heilig en dierbaar moest zijn wordt door hem eenvoudig benut om David te treffen, waarbij ook de liefde van zijn dochter zou worden verwoest en haar geluk opgeofferd aan zulk een goddeloze zaak.

Saul zeide tweemaal [4]) *tot David: Gij kunt nu mijn schoonzoon worden. Daarbij beval Saul zijn dienaren: Zegt tot David in het geheim: Zie de koning is u zeer genegen en al zijn dienaren houden van u, word dan nu toch des konings schoonzoon.* Saul intrigeerde dus aan zijn eigen hof om David te bewegen zich in te spannen voor het verkrijgen van 's konings jongste dochter tot vrouw. David zal zich wel zeer gereserveerd gedragen hebben, ziende op de loop van zaken ten aanzien van Merab, waarbij hij teleurgesteld was door 's konings houding.

De dienaren van Saul brachten in vertrouwen die woorden aan David over. Maar David zeide: Lijkt het u zo gering des konings schoonzoon te worden, terwijl ik toch maar een arm en gering man ben? Hij wees opnieuw op zijn gebrek aan rijkdom en aan hoogheid van afstamming.

De hovelingen van Saul deelden hem mede: Zo heeft David gesproken. Dit was juist geheel naar 's konings wens. Want nu kreeg hij een schone gelegenheid een heel bijzondere bruidsschat te vragen, waardoor hij David in levensgevaar bracht. *Saul zeide: Zo moet gij tot David zeggen: De koning stelt geen prijs op een bruidsschat maar op* [5]) *honderd voorhuiden der Filistijnen ter wraakoefening op de vij-*

---

[4]) Het verband vraagt hier om een uitdrukking als: *ten tweeden male*, maar de in de Hebr. tekst voorkomende uitdrukking kan volgens *Keil* deze betekenis niet hebben. Ook de woordenboeken van *Gesenius-Buhl* en van *König* geven deze betekenis niet.

[5]) Of: *de koning verlangt slechts als bruidsschat.*

anden des konings. Maar Saul rekende erop David te vellen door de hand van de Filistijnen.

Toen Sauls dienaren deze woorden aan David overbrachten, was de zaak recht in Davids ogen de schoonzoon van de koning te worden. De voorwaarde was voor hem alleszins aanvaardbaar, hij was immers een echt krijgsman, die gaarne de vijanden van Gods volk afbreuk deed. Hij kon natuurlijk niet weten, welke sinistere bedoelingen achter deze voorwaarde van de koning verborgen lagen. En hij zal Michals liefde ook met wederliefde hebben beantwoord.

De dagen waren nog niet vervuld, toen David reeds opstond en heenging, hij en zijn mannen, en onder de Filistijnen tweehonderd man versloeg. David bracht hun voorhuiden mede en leverde het volle getal [6]) *aan de koning, om des konings schoonzoon te worden.*

David viel niet door de hand der Filistijnen, zoals de koning had begeerd. Hij voldeed meer dan voldoende aan de gestelde voorwaarde en verkreeg daardoor het recht op het huwelijk met Sauls dochter, geheel in strijd met de geheime wens van de koning. Hetgeen tot een val voor David was bedoeld was op schade voor de koning uitgelopen. Hij kon nu ook niet meer terug. *Saul gaf David zijn dochter Michal tot vrouw.* Daardoor werd een nauwe familieband gelegd tussen de koning en de door hem gevreesde en gehate kroonpretendent, terwijl Davids aanzien in belangrijke mate was verhoogd.

Saul zag en bemerkte, dat Jahweh met David was. Ook had Michal Sauls dochter David lief. Zo begon Saul nog meer David te vrezen. En Saul was David tot vijand al zijn dagen. De vrees voor en de vijandschap jegens David namen bij Saul toe naar mate uitkwam, dat de HERE met David was. In David wederstond en belaagde Saul dus de HERE, Zijn koningschap en Zijn bestuur. De vrees uitte zich in vijandschap.

Ondertussen was David ook gelukkig in de oorlog. *Als de vorsten der Filistijnen uittrokken had David telkens wanneer zij uitrukten meer voorspoed dan alle dienaren van Saul, zodat zijn naam zeer beroemd werd.* Dit bracht Saul er toe het masker in zijn intieme kring af te werpen. *Saul sprak met zijn zoon Jonathan en met al zijn hovelingen over het plan David te doden. Maar Jonathan, Sauls zoon, was David zeer genegen.* De oorzaak van deze genegenheid lag in Davids liefde tot de zaak des HEREN, openbaar geworden in de heldendaad van het verslaan van de geduchte Filistijnse kampvechter Goliath. Hier staat dus bij Saul en Jonathan beginsel tegenover beginsel. En daardoor is te verklaren, dat Saul David haatte maar Jonathan hem lief-

[6]) We volgen hier de lezing van de Septuaginta in enkele manuscripten en van de Vulgata.

had. Zo komt het ook, dat Jonathan, die zijn vader steeds tot steun is geweest, in deze zaak de zijde van David koos tegen zijn vader. Hij ging zelfs zover David tijdig te waarschuwen. *Jonathan deelde aan David mede: Mijn vader Saul zint erop u te doden. Wees dus nog deze morgen op uw hoede, blijf in een schuilplaats en houd u verborgen. Dan zal* ik *naar buiten gaan en op het veld aan de zijde van mijn vader gaan staan, waar* gij *u gewoonlijk bevindt en* ik *zal over u met mijn vader spreken, zien hoe het staat en u ervan op de hoogte stellen. En Jonathan sprak goed van David tot zijn vader Saul. Hij zeide tot hem: De koning bezondige zich toch niet aan zijn dienaar David, want hij heeft zich immers ook niet aan u bezondigd, maar integendeel is zijn optreden voor u zeer goed geweest. Hij heeft zijn leven op het spel gezet, toen hij de Filistijn versloeg, waardoor Jahweh een grote verlossing voor geheel Israël heeft tot stand gebracht. Gij hebt het gezien en waart toen verheugd. Waarom zoudt gij u dan bezondigen aan onschuldig bloed door David zonder geldige reden te doden?*

De herinnering aan Davids heldendaad onder deze belichting oefende invloed op Saul. Er waren in hem nog overblijfselen van een goede inborst en een nobel karakter. Zijn geweten werd nog enigszins getroffen en hij zag in, dat hij onrechtvaardig en ondankbaar was in zijn houding tegenover David. Jonathans woord appelleerde op het betere in Saul.

Saul luisterde naar de stem van Jonathan en Saul zwoer: Zowaar Jahweh leeft, hij zal niet gedood worden.

Op deze eed vertrouwde Jonathan. *Jonathan riep David en Jonathan deelde hem heel dit onderhoud mee. Toen bracht Jonathan David bij Saul. En deze was voor zijn aangezicht als gisteren en eergisteren.*

(Wordt vervolgd).

*

BOEKBEOORDELING

ARJEN MIEDEMA, *Gesprekken met Gabriël.* Baarn, Bosch en Keuning.

Een theologisch tijdschrift vraagt om een theologische beoordeling. Welnu, die is zonder veel moeite te geven. Blz. 29 lezen we, dat Jacobus van den Domme zijn eigen zielsgestalte laat zien. Dit boek is een biecht, een scherpe zelfontleding. Daarom is het voor theologen van belang, predikanten, die zielen hebben te hoeden. Er zullen meer zulke zielen zijn, zeker verwante zielen. Het boek geeft inzicht in den geestelijken strijd.

F. W. GROSHEIDE.

Klassieken der Kerk, Tertullianus' Apologeticum, door P. C. IJseling, Amsterdam, U. M. Holland, 1947.

Er liggen in de werken der patres schatten verborgen, die onbekend zijn aan velen en niet gebruikt worden door degenen, die er nut van konden hebben. Daarom begroeten we met vreugde al wat er gedaan wordt om de geschriften der Kerkvaders in ruimer kring bekend te maken, begroeten we ook met vreugde de verschijning van deze nieuwe uitgave van Dr IJselings vertaling van het Apologeticum.

Na een voorbericht, dat rekenschap geeft van den gebruikten tekst en de inrichting der vertaling, ontvangen we een inleiding, waarmee we ons over het algemeen wel verenigen kunnen. Wel had, dunkt ons, de uitgave van Junius om haar belangrijkheid moeten worden genoemd.

En nu de vertaling. We weten bij ervaring dat Tertullianus vertalen buitengewoon moeilijk is. Het Apologeticum lazen we enkele malen met studenten en dan komt er heel wat kijken. De vertaling, die hier voor ons ligt, voldoet in het algemeen wel aan de te stellen eisen, zij laat zich vlot lezen. Maar in de onderdelen hebben we toch wel bezwaren. Men zal niet van ons verwachten, dat we de gehele vertaling vergelijken. We zijn er evenwel mee begonnen. En we stuitten op bezwaren, waarvan we er enkele noemen. Antistites is door magistraten vertaald, doch het zijn bepaalde magistraten (zie b.v. de noot bij Rauschen), stadhouder was beter geweest. Het is de vraag, of civitas door de stad moet worden vertaald, dat aan Rome doet denken. Palam et coram is niet in de eerste plaats over de gehele wereld, doch in het openbaar. Liquido mag men niet vertalen door werkelijke feiten, het is wat aan den dag getreden is. Het is niet juist om causa en species beide door zaak te vertalen. Doch ik eindig. Tertullianus vertalen is heel moeilijk. Het volmaakte is met deze vertaling zeker niet bereikt.

F. W. GROSHEIDE.

Vox Theologica, Interacademiaal Theologisch Tijdschrift. Assen, Van Gorcum en Co.

De „Vox" is een bijzonder tijdschrift. Het wordt geredigeerd door studenten en gelijk het onder studenten gebruikelijk is, verandert de redactie voortdurend. De artikelen in het tijdschrift zijn veelal niet door studenten geschreven. We moeten den studenten de lof toekennen, dat ze heel goede stukken voor hun periodiek weten te krijgen. Vaak is een nummer aan een bijzonder onderwerp gewijd, waarover dan mannen van verschillende richting hun mening geven. Samenvattend kunnen we zeggen, dat de „Vox" een zeer goed tijdschrift is, dat in aanraking brengt met allerlei stromingen en daardoor goed oriënteert over de hedendaagse Nederlandse Theologie.

F. W. GROSHEIDE.

Het dagboek van Joseph Goebbels, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Dr Louis P. Lochner, Nederlandse vertaling en bewerking van Mr C. van Rij. N.V. Internationale Uitg. Mij Het Wereldvenster, Amsterdam.

Wat moet ik in een theologisch tijdschrift van dit boek schrijven? Voor de Kerkgeschiedenis heeft het geen, hoogstens zeer weinig betekenis. Theologisch gezien is het belangrijk als document humain. Men ziet, waartoe een mens komen kan, hoe hij schaamteloos zijn geheime beweegredenen kan openbaren, meent er zelf beter van te zullen worden, aan den anderen kant bang kan zijn voor degenen, die hem tenslotte maken en breken kunnen, en toch ondanks dat alles nog kan menen een goede zaak te dienen. Waartoe kan de mens zonder God komen! De theoloog, die het boek uit dit gezichtspunt leest, heeft er iets aan.

Verder is het boek uit den aard der zaak een zeer belangrijke bijdrage om den Duitsen tijd te leren verstaan. Inleiding en noten zijn zeer te prijzen.

F. W. GROSHEIDE.

*